

NOTES PER A UNA VALORACIÓ DEL LÈXIC DE RAMON LLULL

INTRODUCCIÓ

1. La prosa literària en català tingué una naixença esplèndida i exuberant com la de cap altra llengua romànica, gràcies a la poderosa i extraordinària producció de Ramon Llull. Ell tot sol cultiva tots els gèneres, des de la narrativa a la mística, des de l'apòleg i el proverbi fins a la metafísica i la teologia. En aquell segle XIII en què la prosa italiana «è ancora bambina»¹ i les altres llengües neollatines presenten encara poques obres de vertadera creació i menys d'alta filosofia, la irrupció de Ramon Llull amb la seva capacitat torrencial i omnipresent és un cas únic, que ha despertat l'admiració i l'entusiasme dels estudiosos. El savi mallorquí ha estat proclamat el patriarca de la nostra llengua, «el mestre i creador d'un català clàssic»,² d'aquell «bell català qui té en Ramon Llull un de sos plasmadors més admirables»,³ «forjador del nostre idioma»;⁴ obra d'ell és «la creació del català literari»;⁵ etc.

Seria pueril prendre els termes «plasmador», «forjador» i «creador» al peu de la lletra, com si Ramon Llull hagués produït una llengua que abans d'ell no existia. De llavis de la seva mare Isabel d'Erill i del noble Ramon Llull son pare, i dels de tots els que l'acompanyaren en la seva infantesa, aprengué de parlar una llengua —la catalana— completa i tan estructurada com qual-sevol altra de les romàniques; i era una llengua essencialment

1 GIUSEPPE MORPURGO, *Antologia Italiana*, Milano 1938, pàg. 4.

2 OTTO DENK, *Einführung in die Geschichte der altkatalanischen Literatur*, München 1893, pàg. 50.

3 MIQUEL FERRÀ, *Ramon Llull valor universal*, Palma 1915, pàg. 17.

4 SALVADOR GALMÉS, en la revista «La Nostra Terra», Palma 1934, pàg. 407.

5 CARLES CARDÓ en «La Nostra Terra», Palma 1934, pàg. 302.

idèntica a l'actual català, com ho demostren els testimonis escrits que se'n conserven des d'un i dos segles abans de Ramon Llull.⁶

2. Si la llengua, doncs, ja existia i estava tan ben construïda com avui mateix, ¿què féu Ramon Llull per a merèixer els adjectius que hem transcrit?

Primerament, ja féu prou amb el simple gest d'*adoptar* la llengua vulgar per a escriure obres literàries, i sobretot filosòfiques, en una època en què tothom les escrivia en llatí. Aquest sol fet de renunciar a la llengua que podríem anomenar *oficial* dels lletrats, i d'expressar les seves concepcions artístiques i científiques en la que es parlava dins les cases i pels carrers, ja significa un vertader acte de plasmació d'aquesta llengua com a instrument literari. La llengua ja existia, però ningú havia gosat a emprar-la com a idioma de cultura.

En segon lloc, Ramon Llull mereix el títol de pare de la llengua catalana literària perquè no es limità a *adoptar* el català, sinó que s'esforçà a *dignificar-lo* escrivint-lo d'una manera artística. Encara que la nostra llengua en aquell temps era més pura i unificada que no avui, no hem de creure que no tingués les seves tares, incorreccions i deformitats; i no havent-se elaborat en una tradició escrita, els problemes eren greus per a qui volgués usar-la de cop i volta en obres d'elucubració elevada. Hi havia el perill que els escrits sortissin en una forma embrionària, de balbuceig, de paraules mal lligades. I no: el miracle de Ramon Llull és haver-nos donat una llengua perfecta de construcció, on la sintaxi té la plenitud més rotunda i l'encadenament lògic més acabat.⁷

⁶ Vegeu, per exemple, JOAQUIM MIRET I SANS, *Documents en langue catalane (Haute Vallée du Sègre, XI-XIII siècles)*, extrait de la «Revue Hispanique», tome XIX, New York-Paris, 1908.

⁷ Per a una exposició més detallada i exemplificada d'aquest punt de la sintaxi lul·liana, vegeu l'opuscle d' A. M. BADIA MARGARIT, *Els orígens de la frase catalana*, Barcelona, extret de l'«Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» de 1952. En el VIII Congrés Internacional d'Estudis Romànics celebrat a Florència el mes d'abril de 1956, tinguérem el gust de sentir tractar el mateix tema pel professor RUDOLF BRUMMER, de la Universitat de Rostock (Alemanya Oriental) en la seva comunicació sobre *L'importance de la prose dans la formation de la langue littéraire catalane*.

3. Hi ha hagut qui dubtava que Ramon Llull sabés llatí, i fins hi ha qui ho ha negat rodonament.⁸ Es una posició insostenible. Més envant insistiré amb algunes consideracions sobre aquest punt. Però ara interessa fer notar que, si no existissin altres raons per a provar que Ramon Llull sabia llatí, bastaria considerar que sense la prèvia disciplina d'un estudi gramatical (i en aquell temps *Gramàtica* era sinònim de *Llatinitat*) no hauria pogut donar a una llengua abans no usada literàriament la sòlida arquitectura sintàctica amb què està bastit el llenguatge lul·lià.

Aquest aspecte de la sintaxi lul·liana, sumàriament indicat en les dissertacions que en nota he citades dels professors Badia i Brummer, és un tema fecundíssim i temptador, que m'agradaria estudiar amb calma, però probablement no disposaré mai del temps necessari per a emprendre aquest treball. Bona feina seria aquesta per a un romanista jove i coratjós que cerqui tema per a la tesi doctoral.

Renunciant a la tasca, impossible per a mi, d'estudiar a fons la sintaxi lul·liana, he trobat temps així mateix per a treure, d'una multitud de fitxes, tot el suc possible per a aquest article en el que es refereix a un camp d'estudi menys complicat: el del lèxic de Ramon Llull.

4. La concreció del tema m'ha vingut d'unes paraules molt significatives que el mateix Llull posa en el pròleg de la seva *Art Amativa* i que altres vegades han estat objecte de comentari per la seva especial importància.⁹ Diuen això:

«Aquesta amància és molt alta, e dels pus alts e generals començaments que podem la compilam. E cor havem fretura de vocables qui no són en vulgar, cové-nos usar d'alcuns vocables qui són en latí, e encara d'alcunes paraules estranyes qui no

⁸ «Lulio ignoraba el latín; sólo sabía catalán y árabe» (MIGUEL ASÍN y PALACIOS, *Abenmasarra y su escuela, Orígenes de la filosofía hispano-musulmana*, Madrid 1914, pàg. 126). Tal afirmació fou extensament refutada per Mn. SALVADOR BOVÉ en el «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», tom VIII, pàg. 65-88.

⁹ Vegeu: TOMÀS CARRERAS ARTAU, *El llenguatge filosòfic de Ramon Llull*, en «Estudis Universitaris Catalans», tom XXI, 1936, pàg. 549-550; FRANCESC DE B. MOLL, *Els llatinismes de la Lògica Nova*, en «Estudis Franciscans», volum 47, any 1935, pàg. 57.

són en ús en vulgar ni en latí, sens les quals no poríem pujar esta amància a tan alt grau de bondat com cové, ne al propòsit que desiram no poríem venir, ni la entitat e realitat de les coses qui són, no poríem predicar ni revelar a esser amades e conegudes».

«La entenció per què nós esta amància posam en vulgar, és per ço que los hòmens qui no saben latí pusquen haver art e doctrina com sàpien ligar lur volentat a amar ab bona amor, e encara, com sàpien haver sciència a conèixer veritat; e encara, per ço la posam en vulgar, que'ls hòmens qui saben latí hagen doctrina e manera com de les paraules latines sàpien devallar a parlar bellament en vulgar, usant dels vocables d'esta art, car molts hòmens són qui de la sciència en latí no saben transportar en vulgar per defalliment de vocables, los quals per esta art haver poran». ¹⁰

5. Aquest darrer paràgraf expressa els motius pels quals l'autor escrivé el llibre d'*Art Amativa* en llengua vulgar, motius que són dos: el primer, per fer assequible aquella Art als qui no saben llatí; el segon, perquè els qui saben llatí i no han escrit mai de ciència en vulgar, aprenguin la manera de traduir els tecnicismes filosòfics del llatí a la llengua parlada. Aquests dos motius ens revelen l'amplitud de l'objectiu divulgador de Ramon Llull: no es limitava a les seves pròpies obres, sinó que s'estenia a les dels altres autors, que ell considerava que havien de dirigir-les a un públic més extens que el reduïdíssim dels llatinat. És un dels aspectes més constants del pensament lul·lià: el proselitisme, l'expansió dels escrits científics en cercles amplíssims. I el confirma en el paràgraf immediat, en què diu que aquesta *Art Amativa* escrita en vulgar (català), es proposa «metre-la en llatí», i si Déu li dóna prou vida, traduir-la en aràbic per difondre-la entre els sarraïns; «e açò mateix se seguiria dels jueus e cismàtics e pagans, si en los llenguatges d'aquells és translada». ¹¹

El primer dels paràgrafs de Llull que he transcrits indica les tres fonts d'on procedeixen els vocables amb què la seva obra

¹⁰ RAMON LLULL, *Art Amativa*, transcripció per SALVADOR CALMÉS, Mallorca 1933, pàg. 6-7.

¹¹ *Art Amativa*, pàg. 7.

ha estat redactada: 1.º, els que «són en vulgar», o sia, els usuals del llenguatge català del seu temps; 2.º, alguns vocables «qui són en llatí», és a dir, paraules preses per ell de la llengua llatina per suplir els «vocables qui no són en vulgar»; i 3.º, «algunes paraules estranyes qui no són en ús en vulgar ni en llatí».

En aquest article em propòs esbrinar, fins allà on sigui possible, de quina manera i fins a quin punt i proporció va formar Ramon Llull el seu lèxic (no sols el de l'*Art Amativa*, sinó el de les seves obres catalanes en general)¹² a base de les tres fonts que ell mateix va deixar indicades en el passatge que hem citat.

6. Abans d'entrar en matèria, sigui'm permès (amb perdó dels entesos) deixar ben precisat el sentit dels mots bàsics que han de sortir a cada passa dins aquest treball i que podrien esser interpretats inexactament pels possibles lectors no filòlegs.

Parlaré de *paraules populars* oposant-les a *paraules cultes*. Són *populars* els mots que pertanyen al patrimoni d'una llengua romànica des que aquesta va constituir-se, s'han transmès oralment de generació en generació des del llatí vulgar i han sofert també del llatí vulgar ençà les transformacions fonètiques característiques del parlar romànic resultant (castellà, català, francès, etc.). Així, són paraules populars el català *orella*, castellà *oreja*, francès *oreille*, italià *orecchio*, que representen diversos resultats d'un sol mot llatí: AURICULA.

Són *mots cultes* (o *cultismes*) els que han estat presos directament del llatí quan la llengua romànica ja estava constituïda, o bé els que, usats des de l'època llatina pels clergues o persones lletraferides, s'han mantingut sense canvis notables en la fonètica, perquè aquella gent culta, per influència constant del llatí après en els llibres, ha procurat conservar la semblança del mot amb el llatí originari. Així, el mateix AURICULA llatí que ha donat tanta varietat de formes populars, va esser adoptat pels metges i fisiòlegs en la forma mateixa, *aurícula*, per a designar una cavitat del cor.

¹² No voldria que això fes pensar que don per complet i exhaustiu el contingut d'aquest article. El seu mateix títol de *Notes* ja expressa la modèstia de les meves pretensions.

Anomenaré *vulgarismes* els mots i locucions que, dins el grup de les formes *populars*, reflecteixen una intervenció especial de les classes socials més baixes i mancades d'instrucció.

Dialectalismes són les paraules i locucions que no són d'ús general dins una llengua, sinó que s'usen només a una regió limitada, a una població o dins un sector social restringit.

I. L'ELEMENT POPULAR DEL LÈXIC LUL·LIÀ

7. Una gran massa, més de la meitat del total de vocables catalans emprats per Ramon Llull, està formada per paraules populars procedents del llatí vulgar; i d'aquest nucli importantíssim de material lèxic, la major part està constituïda per mots que perduren amb plena vitalitat en el català d'avui, com per exemple (per no citar-ne sinó alguns dels començats amb les dues primeres lletres) els següents:

Substantius: *abella, agulla, aigua, ala, alè, ametla, amic, anell, anís, arbre, arma, armari, ase, aucell, avellana, avi, balança, ball, ballesta, bambolla, banc, bany, banya, baralla, barba, barral, bassa, batalla, batlle, bec, bena, biaix, blat, boc, boca, bocí, bonança, bondat, bosc, bossa, bou, braç, branca, brasa, bres, bresca, bressol, budell...*

Adjectius: *agre, alegre, alt, ample, antic, aspre, baix, bell, blan, blanc, bo, bord, bru, buit...*

Verbs: *abeurar, acostar, afegir, ajudar, alenar, amagar, anar, apagar, aprendre, armar, aturar, badallar, ballar, barallar-se, bastar, bastir, batre, besar, beure, bramar, brotar, bufar, buidar...*

Pronoms i partícules: *ací, així, això, algú, altre, allò, amunt, aqueix, aquell, aquest, aquí, ara, avall, bé...*

No pretenc donar ací un diccionari lul·lià (que prou convindria tenir i que esperam poder manejar qualche dia si el Pare Miquel Colom, T. O. R., es decideix a enllestir la redacció i publicació del seu, per al qual té replegats i ordenats immensos materials). Vull dir que no m'entretindré a catalogar en aquest breu estudi els nombrosos mots lul·lians que coincideixen amb l'ús català actual. Interessa més donar una impressió de conjunt

del lèxic popular de Ramon Llull i una de detall sobre els seus aspectes especials, com són els arcaïsmes i els dialectalismes usats pel nostre Beat.

8. Llegint les seves obres escrites «en pla català», ens crida l'atenció el caràcter selecte del seu lèxic, en el qual observam una gran escassetesa de vulgarismes i una absència total d'elements onomatopèics. Comparem el llenguatge de l'apòstol mallorquí amb el dels sermons de l'apòstol valencià Sant Vicent Ferrer, i es veurà un contrast de gran relleu entre l'un i l'altre. És el contrast que correspon a un diferent tipus d'apostolat: el de St. Vicent, encaminat a impressionar amb la paraula viva i ressonant damunt un públic heterogeni, la majoria del qual era analfabeta; el de Ramon Llull, dirigit a conquerir per la paraula escrita el cor i la pensa d'un públic escollit, culte, com havia d'esser la gent que, en aquell temps d'escassíssima instrucció, fos capaç de llegir els raonaments i les expansions místiques de l'incansable escriptor.

Sant Vicent en els seus sermons parlava el llenguatge del poble, i encara que no deixava d'usar els tecnicismes escolàstics, els escampava dins una massa atapeïda de vocables casolans, amarats de la ingènua expressivitat de la gent humil, i deixava anar a raig seguit les notes pintoresques de sàtira i d'humor, precursors d'aquells saborosos escrits valencians de més entrat el segle xv. Ramon Llull, en canvi, emprà un llenguatge ben entenedor sí, però no vulgar, no adaptat a les orelles de la gent inculta, i està mancat totalment d'humorisme.

9. De la preocupació gramatical i depurativa que tenia Mestre Ramon, és bon testimoni el capítol 359 del *Llibre de Contemplació*, dedicat íntegrament a explicar «com hom, adorant e contemplant nostre Senyor Déus, sap haver art e manera de dir paraules rectoricalment ordonades». El seu ideari estilístic, els seus criteris d'estètica del llenguatge, hi són exposats amb amplitud i amb abundància d'exemples, com és ús i costum lul·lià. I lul·lianament també, els enquadra en sis figures representades per les lletres A, B, C, D, E i F, dins les quals el llegidor se sent perdut en una maror de «potències», «primers moviments» i «intencions». Prescindint d'aquesta combinatòria, el que traiem en net fonamentalment és això: 1.º, que segons Ramon Llull, convé que hom tingui art i manera de dir «paraules ordonades e rec-

toricades», «així com lo juglar ha art e manera en fer lo so en la samfonia o en la caramella»; i 2.º, que qui vol dir «bells dictats i belles paraules», ha de triar els mots que tenen un significat més noble i despertador d'impressions plaents: «car la B pus bellament se mou en la Vª figura com nomena flor que escorxa, e com nomena rosa o lliri o poma que no fa com nomena garrova o romaguera»;¹³ perquè «pus bell nomenar fa Apostoli que cardenal, e cardenal que bisbe, e bisbe e religiós que clergue, e pus bell fa nomenar burguès que pagès, e cavaller que burguès, e comte que cavaller, e príncep que comte, e rey que príncep, e emperador que rey...», «axí com austor e esparver e cavall e lleó e amfós e salmó, que fa pus bell nomenar que gall ni voltor ni ca ni ase ni rajada ni polp».¹⁴

Ens trobam, doncs, davant un concepte valoratiu de les paraules segons llur noblesa semàntica; podem dir que estableix una escala de valors que va des de la paraula més noble, que és el nom de Jesucrist,¹⁵ fins a les més vils, que no diu quines són, però que deuen esser els noms dels pecats capitals o dels dimonis. És una curiosa estètica anàloga a aquella que blasmava Benedetto Croce, dels antics crítics i estetes que s'esforçaven a distingir entre matèries artístiques i no artístiques i que arribaven a l'extravagància de sostenir que els personatges de les tragèdies havien d'esser sempre monarques o prínceps o senyors, o almenys grans dignataris de l'Estat, i que els romans i grecs sí que eren poètics, però no ho eren els visigots ni els longobards ni els bàrbars ni els moderns.¹⁶

10. Al costat d'aquesta estètica fundada en els significats dels mots —i que no té el seu complement en cap concessió d'importància a la forma i so de les paraules, encara que en con-

¹³ *Contempl.*, cap. 359, § 12.

¹⁴ *ibid.*, §§ 20-21.

¹⁵ «Tot lo pus bell e'l pus vertuós vocable que hom pusca nomenar, és nomenar Jesu Christ; car qui nomena Jesu Christ nomena vostra essència divina gloriosa, e nomena la vostra sancta humanitat qui val molt més sens tota comparació que no fan totes quantes creatures són. En après, Sènyer, tot lo mellor e'l pus bell vocable que hom pusca nomenar és nostra dona Sancta Maria verge gloriosa...» (*Contempl.*, cap. 359, § 18).

¹⁶ BENEDETTO CROCE, *Breviario di Estetica*, Bari 1925, pàg. 153.

cedeix una mica a llur extensió¹⁷—, posa Ramon Llull un nou motiu de valoració: la novetat o estranyesa dels vocables. Segons ell, «s'adelita més home com ou paraules novelles e estranyes, car ha entenció que per aquelles pusca mills venir a assò que desija, que per les paraules que ha acostumades d'oïr, en les quals ni per les quals no pot atrobar compliment a sa ànima; on, per lo plaer que la ànima ha com hom ou novelles raons e demostracions, per assò són les paraules embellides en aquell qui les diu: car axí com la cosa és pus substancial com se diu sobre l'esser que no fa com se diu sobre *bene esse*, en axí tota paraula novella estranya s'acosta mills al desig de la ànima qui desija so que no ha, que no fan les paraules velles que la ànima ha usades en aquelles coses en què la ànima no atroba son compliment». ¹⁸

Les poesies profanes de Ramon Llull, anteriors a la seva conversió, s'han perdut, probablement destruïdes per ell mateix en el seu afany d'esborrar tota reminiscència de la seva joventut dissipada. Però aqueix criteri apreciatiu del valor estètic del llenguatge en raó directa de la novetat i estranyesa dels vocables, ens permet entreveure una probable característica del Ramon Llull trobador: devia pertànyer a l'escola del *trobar ric*, o sia, de l'estil que provençalistes com Serra-Baldó i Martí de Riquer han comparat al culteranisme de Góngora.

¹⁷ «Cové que so que dirà sia de covinent quantitat; car per longues paraules s'enlegeex la quinta figura, e per poques paraules no s'entén so que hom vol donar a entendre» (*Contempl.*, cap. 359, § 10). Es dubtós si per *longues paraules* i *poques paraules* entén Ramon Llull les paraules llargues i curtes simplement, o si vol significar les frases o els períodes llargs i breus.

¹⁸ *Contempl.*, cap. 359, § 26. L'al·lusió que fa Llull al *esser* i al *bene esse* sembla indicar una influència de Sant Bonaventura, en el qual és freqüent la distinció i ús simultani de les expressions *esse* i *bene esse* (cf. el «Léxicon Bonaventuriano» que figura al final del tom III de les *Obras de San Buenaventura*, Madrid, B. A. C., 1947, pàg. 763).

Els arcaismes

11. El català és la llengua neollatina que ha conservat millor la unitat entre les seves formes antigues i les actuals.¹⁹ Naturalment, en el català existeixen arcaismes, i no podríem suposar que no se'n trobassin en el més antic i fecund dels nostres escriptors medievals. Val a dir, però, que representen un percentatge de mots molt inferior al dels no arcaics, o sia, als que Ramon Llull usa exactament en la forma i amb el significat actuals.

a) Arcaismes de forma

12. Els principals arcaismes lul·lians en l'aspecte fonètic o morfològic poden classificar-se en els grups següents:

a) Formes de vocalisme primitiu, avui evolucionat en tots els dialectes: *crou* (CRUCE) i *vou* (VOCE), avui *creu* i *veu*.²⁰

b) Casos d'antiga evolució popular, en els quals ha predominat modernament el cultisme: *aondar* (ABUNDARE) i *aondós* (*ABUNDOSUM), avui *abundat* i *abundós*; *aorar* (ADORARE) i *aornar* (ADORNARE), avui *adorar* i *adornar*; *camiar* (CAMBIARE), avui *canviar*; *colona* (COLUMNA), avui *columna*; *colpa* (CULPA), modern *culpa*; *consirar* (CONSIDERARE), avui *considerar*; *cors* (CURSU) i *corsa* (CURSA), avui pronunciats *curs* i *cursa*;²¹ *deè* (*DECENU) i *espa* (SPATHA), que avui són *desè* i *espa*; *devesir* i *deveir* (DIVIDERE), avui *dividir*; *dexendre* (DESCENDERE), modern *descendir*; *esplegar* (EXPLICARE) i *soplegar* (SUPPLICARE), que avui són *explicar* i *suplicar*; *exellar* (EXILIARE), avui

¹⁹ Cf. JOAN COROMINES, *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, Palma de Mallorca, 1954, pàg. 58.

²⁰ Darrera cada mot lul·lià posaré entre parèntesis i en versaletes l'etimologia, o sigui, el mot originari llatí o d'altra llengua. Quan aquest mot va precedit d'un asterisc *, és per indicar que es tracta d'un vocable no documentat en llatí o en la llengua que sigui, però que se suposa fundadament que existia.

²¹ De *cursu* es conserva la forma popular *cós*, però en sentit material (el *cós* on es corre, el *cós* d'una agulla), no en el traslaticí en què Ramon Llull usa *cors* (= trajectòria).

exiliar; *homei* (HOMICIDIU), modern *homicidi*; *paiment* (PAVIMENTU), ara *paviment*; *peira* i *pera* (PETRA), avui *pedra*; *promeya* (PRIMITIA) que ara no és sinó *primícia*.

c) Casos d'etapes intermèdies entre la forma llatina i la catalana actual: *aesme* (postverbal de *aesmar* < AESTIMARE), avui *esma*; *egual*, *egualar* i *egualtat* (procedents del llatí AEQUALE), avui *igual*, *igualar*, *igualtat*; *malalte* i *malaute* (MALE HABITU), avui *malalt*; *glan* (GLANDE), actualment *gla* o *aglà*; *meoll* i *mooll* (MEDULLU), que ara és *moll* (de l'os); *reebre* (RECIPERE), avui *rebre*; *sartre* (SARTOR), avui *sastre*; *tesores* (TONSORIAS), avui *tisores*; *viandant* (VIA *ANDANTE), ara *vianant*.

d) Dualitat de formes deguda a una diferent manera d'evolució del mot llatí: *combregar* i *comengar* (COMMUNICARE); *beneir* i *bendir* (BENEDICERE); *desolvre* i *dissoldre* (DISSOLVERE); *fembra* i *femna* (FEMINA); *lig* i *lleï* (LEGE); *manugar* i *menjar* (MANDUCARE); *nèdeu* i *net* (NITIDU); *nedeetat* i *netedat* (NITIDITATE); *nedejar* i *netejar* (*NITIDIARE); *nomenar* i *nomnar* (NOMINARE); *ordenar* i *ordonar* (ORDINARE) amb els seus nombrosos composts (*ordonació*, *desordonar* etc.); *palay* i *palau* (PALATIUM); *pruxme* i *proïsmè* (PROXIMU).

e) Verbs que han estat substituïts per variants fonètiques o morfològiques o per adopció d'altres radicals en composició: *aparer* (APPARERE), *desparer* (DISPARERE) i *parer* (PARERE), avui *aparèixer*, *desaparèixer* i *parèixer*; *espondre* (EXPONERE), avui *exposar* (*EXPAUSARE); *jaer* (JACERE), *laer* i *leir* (LICERE), *veer* (VIDERE), que ara són respectivament *jaure*, *lleure* i *veure*; *merir* (MERERI), avui *merèixer*; *aprémer* (OPPRIMERE), avui *oprimir*; *pinedre* (POENITERE), avui *penedir*; *vençre* (VINCERE), actualment *vèncer*.

b) Arcaïsmes semàntics

13. A vegades l'arcaïsmes no consisteix en la forma del mot, sinó en el seu significat diferent del modern. Anotarem els principals casos lul·lians, posant al costat de cada mot únicament el significat arcaic en què l'usa Ramon Llull, i no posant-hi (per guanyar lloc) l'accepció moderna, que podem suposar que el lector ja coneix o pot conèixer fàcilment:

acabalar 'arraconar'; *administradament* 'servilment'; *amarinar*

'tripular'; *apellar* 'anomenar'; *complir* 'omplir materialment o immaterialment', 'executar completament'; *barat* 'tracte fraudulent'; *briant* 'acàrid de la sarna' (avui *brians*, en plural, 'herpes'); *brocar* 'ferir dels esperons'; *bústia* 'capsa o pot de metall'; *cana* 'soca'; *costa* 'costella', 'al costat', pl. 'esquena'; *cuidar* 'pensar'; *los demás* 'la major part'; *dona* 'senyora'; *fadiga* 'falliment d'allò que un té dret a esperar'; *fadigar-se* o *fatigar-se* 'esser defraudat, obrar en va, no reeixir'; *fadigós* 'defraudat'; *fat* 'fatu, curt d'enteniment'; *femoral* 'femer'; *fènyer* 'fingir'; *fusell* 'pol, extrem d'un eix'; *giny* 'màquina de guerra'; *glai* 'espasa'; *llarg* 'liberal'; *llegut* 'lícit'; *llest* 'llegit'; *llesta* 'elecció'; *llong* 'llarg', 'llunyà'; *munt* 'muntanya'; *gran res* 'gran quantitat'; *seny* 'sentit'; *treballar* (usat transitivament) 'donar pena o molèstia'.

c) Arcaïsmes absoluts

10. Don aquest nom als mots que no existeixen en català actual en la forma que els dona Ramón Llull ni en cap variant d'aquella. No posaré aquí una llista exhaustiva, sinó únicament el nucli principal d'aquesta mena de mots, acompanyats de l'etimologia i del significat:

ahontar (germ. HAUNITHAN) 'afrontar'; *ahuyr* (AUGURIUM) 'ave-rany'; *alabear* (ALAPIZARE) 'tupar, donar cops'; *alre* (*ALER) i *àls* (ALID) 'altra cosa';²² *altar* (ADAPTARE) 'agradar'; *altruy* (*ALTRUI, forma llatina vulgar en lloc del clàssic ALTERIUS) 'd'altre', 'altre'; *amar* (AMARU) 'amarg'; *amaror* (AMARORE) 'amargor'; *anap* (germ. HNAPP) 'got, vas per a beure'; *ancessor* (ANTECESSORE) 'predecessor'; *aombrar* (ADUMBRARE) 'donar ombra'; *ardit* (germ. HARDJAN) 'empresa atrevida'; *arramir* (germ. HRAMJAN) 'citar a combat'; *assats* (AD SATIS) 'prou'; *atrisar* (*ATTRITIARE) 'esmicolar'; *auciure* (OCCIDERE) 'matar'; *àvol* (HABILE) 'mal, dolent';

benaurar (BENE AUGURARE) 'fer feliç';

²² Les etimologies de *alre* i de *àls* han estat defensades amb molta probabilitat per J. COROMINES en «Butlletí de Dialectologia Catalana», tom XXII, 1934, pàg. 244-248, i la del castellà antic *ál* pel mateix COROMINES en el *Diccionario crítico etimológico de la Lengua Castellana*, I, 72.

cabalçar (CAPUT ALTIARE) 'adonar-se'; *calç* (CALCE) 'tronc'; *capçó* (*CAPITIONE) 'eixugamans'; *càrcer* o *carçre* (CARCERE) 'presó'; *celar* (CELARE) 'amagar'; *cell* (ECCE ILLU) 'aquell'; *cobeeea* (CUPIDITIA) i *co-beetat* (CUPIDITATE) 'desig immoderat'; *cobeitós* (*CUPIDITOSU) 'que té desig immoderat'; *cócera* (CULCITRA) 'vànova'; *colre* (COLERE) 'venerar', 'observar la festa'; *cominal* (COMMUNALE) 'imparcial, indiferent'; *conjúnyer* (CONIUNGERE) 'ajuntar'; *consirer* (CONSIDERIUM) 'consideració'; *cor* (QUARE) 'perquè, puix que'; *costeir* o *costoir* (CUSTODIRE) 'procurar de conservar'; *crebant* (postverbal de CREPANTARE) 'caiguda violenta';

decebre (DECIPERE) 'enganyar'; *dexelar* (DIS-CELARE) 'descobrir'; *dejús* (DE DEORSUM) 'abaix'; *delir* (DELERE) 'destruir'; *dentrò* (DE INTRO) 'fins a'; *depènyer* (DEPINGERE) 'pintar', 'fingir'; *deperir* (DEPERIRE) 'morir, esvair-se'; *desirar* (DESIDERARE) 'desitjar'; *desirer* (DESIDERIUM) 'desig'; *dessús* (DE SURSUM) 'damunt, dalt'; *dobler* (*DUPLARIU) 'doble sac, alforges'; *drut* (germ. DRUTHS) 'concupí';

eixament (IPSA MENTE) 'igualment'; *eixarrat* (*EXERRATU) 'extra-viat'; *emblar* (INVOLARE) 'furtar'; *enagar* (INIGERE + INDICARE?) 'incitar'; *enans* (IN ANTEA) 'abans'; *enantar* (IN ANTE + -ARE) 'avançar'; *endurar* (INDURARE) 'dejunar'; *enfalagar* (*INFALLICARE) 'enlluernar'; *enjús* (IN DEORSUM) 'avall'; *ensús* (IN SURSUM) 'amunt'; *ensutzar* (INSUCIDARE) 'embrutar'; *entegre* (INTEGRU) 'sencer'; *entamenar* (INTAMINARE) 'corcar'; *entrò* (INTRO) 'fins a'; *entuixegar* (INTOXICARE) 'enverinar'; *envelar* (INVELARE) 'amagar'; *enviró* o *environ* (derivat de VIRARE) 'al voltant'; *escondir* (EXCONDICERE) 'excusar', 'disculpar'; *escriny* (SCRINIUM) 'caixeta'; *escuxendre* (*EXCONSCINDERE) 'esqueixar'; *estenilar* (*EXTENDICULARE) 'fer estiraments'; *esters* o *estirs* (EXTERIUS) 'altrament'; *estorçre* (EXTORQUERE) 'salvar'; *extremera* (EXTREMARIA) 'claveguera o latrina';

flom o *flum* (FLUMEN) 'riu'; *forçor* (FORTIORE) 'molt fort'; *forfer* (FORISFACERE) 'delinquir'; *forfet* (FORISFACTUM) 'malifeta', 'malfactor';

gint (GENITUS 'ben nat', 'noble', 'graciós, bonic')²³ 'gentilment'; *en gir* (IN CYRO) 'al voltant'; *guturó* (derivat de GUTTURE) 'paladar'; *hòrreu* (HORRIDU) 'horrible';

ivaçós o *iverçós* (derivat de VIVACE) 'veloç';

²³ Per a l'etimologia de *gint* o *gent* (antic francès i provençal), cf. O. Bloch i W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, París 1950, pàg. 279.

jurgar (IURGARE) 'tardar'; *jusà* o *jussà* (derivat de DEORSUM) 'inferior'; *jusmetre* (DEORSUM MITTERE) 'sotmetre', 'posar davall';

ladoncs (ILLAC DUNC) 'llavors'; *laor* (*LAUDORE) 'lloança'; *lats* (LATUS) 'costat'; *libre* (LIBERU) 'lliure'; *lor* o *lur* (ILLORUM) 'els' (datiu del pron. pers. pl. de 3ª persona); *loure* (germ. LOTH) 'esca per a pescar'; *lugor* (*LUCORE) 'llum'; *luu* (LUCE) 'llum';

maell (MACELLU) 'escorxador'; *maldígol* (MALEDICU + -ULU?) 'maldient'; *maltre* (MALE TRAHERE) 'passar pena'; *mensónega* (MENTIONICA) 'mentida'; *mils* o *mills* (MELIUS) 'més bé'; *minve* (MINUUM) 'mínim, molt baix'; *morterol* (MORETUM + MORTARIUM?) 'vianda composta de carn capolada i greix';

nelet (NEGLECTU) 'culpa'; *noent* (NOCENTE) 'nociu'; *noure* (NOCERE) 'fer mal'; *nuu* (NUBE) 'núvol';

ops (OPUS) 'necessari', 'necessitat'; *ora* (ORA) 'vorera';

parçoner (PARTIONARIU) 'participant'; *paria* (derivat de PAR) 'companyia'; *pascor* (PASCORUM) 'pasqua', 'primavera'; *pec* (PECUS) 'estúpid'; *perir* (PERIRE) 'morir'; *perpendre* (PERPENDERE) 'agafar completament', 'entendre perfectament'; *piment* (PIGMENTUM) 'pebre'; *pint* (PINCTUM) 'pintat'; *pits* (PEIUS) 'pitjor'; *plevir-se* (germ. PLEGJAN?) 'aprofitar-se'; *porferir* (PROFERRE) 'oferir'; *prés* (PRESSU) 'prop'; *pruxovolar* o *empruxovolar* (d'origen incert)²⁴ 'importunar'; *punya* (PUGNA) 'esforç': *punyar* (PUGNARE) 'esforçar-se';

querre (QUAERERE) ' cercar, demanar';

sem (SEMU) 'mig buit'; *Sènyer* (SENIOR), forma de vocatiu, 'Senyor'; *solvre* (SOLVERE) 'lliurar, amollar'; *sutze* (SUCIDU) 'brut'; *sutzetat* (SUCIDITATE) 'brutor';

tolre (TOLLERE) 'llevar, prendre'; *tost* (TOSTU) 'aviat';

ujar (ODIARE) 'cansar';

vés (VERSUS) 'cap a'; *vijares* (VIDEATUR)²⁵ 'aparent, semblant'; *volp* (VULPE) 'guineu'; *volpell* (VULPECULU) 'covard'.

²⁴ Sobre l'origen de *pruxovolar* i la seva variant *prexivolar* i els substantius *pruxòvol*, *prexèvol*, etc., vaig donar amb reserves una explicació etimològica en «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch», Barcelona 1936, tom III, pàg. 447-450.

²⁵ Sobre aquesta etimologia curiosíssima, vegeu la satisfactòria explicació que en dona JOAN COROMINES en «Butlletí de Dialectologia Catalana», tom XIX, 1932, pàg. 40-41.

15. Entre els arcaïsmes lul·lians figuren alguns mots que actualment tenen formes paral·leles i usuals en castellà i no en català, i per tant, ens fan so de castellanisme si els usam en la nostra llengua. El fet de trobar-se en els escrits de Ramon Llull és una garantia gairebé absoluta de llur genuïna catalanitat. Vet aquí alguns exemples d'aquesta mena de vocables, amb llur etimologia i la correspondència en català modern: *arar* (ARARE) 'llaurar'; *arraigar-se* (AD-RADICARE) 'arrelar'; *atràs* (AD TRANS) 'arreira'; *delgat* (DELICATU) 'prim, esvelt'; *deatràs* (DE TRANS) 'darrera'; *enadir* (INADDERE) 'afegir'; *enraigar* (IN-RADICARE) 'arrelar'; *entràs* (IN TRANS) 'enrera'; *logar* (LOCALE) 'lloc'.

Els dialectalismes

16. Sempre ha cridat l'atenció dels lingüistes la unificació relativament intensa del català literari medieval: poques vegades, sobretot en els escriptors anteriors al segle xv, és possible trobar mots o formes que permetin deduir la procedència regional de l'autor, perquè tots semblen haver escrit amb una forta consciència d'unitat.²⁶

En la producció de Ramon Llull domina aquesta mateixa consciència, però així mateix s'hi poden espigolar alguns mots que avui són dialectals, és a dir, usats només a una part restringida del territori de l'idioma. Naturalment no és possible saber si en temps de Llull eren també dialectals o si eren d'ús general; no havent-hi notícies dialectològiques directes d'aquell temps, ens hem de contentar amb l'observació de l'estat actual de coses. És de suposar, però, que els mots que avui tenen una àrea molt limitada, sis segles enrera devien tenir-la més ampla, i que, per tant, ara són dialectalismes moltes paraules que en el segle xiv no ho eren o almenys no ho eren tant com avui.

17. De totes maneres, repassant el lèxic lul·lià hi trobam una vintena de paraules que actualment són usades únicament a les

²⁶ Per a més explicació sobre aquest punt, vegeu: ANTONIO BADÍA MARGARIT, *Gramàtica Històrica Catalana*, Barcelona 1951, pàg. 65; JOAN COROMINES, *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, Palma de Mallorca 1954, pàg. 59.

Balears, i que en certa manera testifiquen la condició insular del Mestre. Altres detalls més aviat fonètics que lexicals poden esser deguts als copistes, que sovint modificaven lleugerament (i a vegades no tan lleugerament) les formes de llenguatge de les obres que transcrivien.²⁷ Però els vint i tants de mots que citarem com a dialectals baleàrics, crec que sense cap dubte poden esser atribuïts al nostre Beat. Són els següents:

Aixabuc i *aixabucar*, amb el sentit de 'renyada forta' i de 'renyar fort', respectivament. *Barrejar* 'maltractar'. *Brac*, 'esperma'. *Cero*, forma baleàrica de *cervo*. *Delobí* per *diluvi*. *Desanar* 'anar-se'n, desaparèixer', es perpetua en el mallorquí i menorquí *desanar* 'sentir-se extremadament dèbil per manca d'aliment'. *Engan* i *enganar*, formes baleàriques per *engany* i *enganyar*. *Escrú* 'adust, aspre al tracte'. *En esdòs* 'a dòs, cavalcant sense sella', presenta l'article baleàric *es* aglutinat amb el mot *dòs* (DORSUM). *Espira* per *guspira* és forma actualment insular, però en l'edat mitjana la trobam usada en les *Costums de Tortosa* i en les *Metamorfosis* de Francesc Alegre. *Estojar*, també d'àrea insular actualment, es troba copiosament usat per autors peninsulars en el segle xv, i en el xix per Mn. Jacint Verdaguer. *Felló* conserva a les Balears el sentit amb què l'usava Ramon Llull, de 'irat, irritat', sense cap idea de traïció com la que inclou el seu paral·lel castellà *felón*. *Mília* com a plural de *mil* es conserva a la pagesia de Mallorca en expressions com «tres mília lliures». *Nirvi* és forma que tenim recollida únicament a les Balears, però *nyirvi* es troba a una llarga zona del català occidental (des de Lleida fins a Morella). *Perpensar* 'pensar detingudament' és també baleàric. *Posa* (PAUSA) és viu a Mallorca i Menorca amb el sentit de 'repòs, tranquil·litat', i al Rosselló amb el de 'pausa, espai curt de temps'. *Vas* significat 'sepulcre' es troba també en ús a la pagesia de les illes i compareix estereotipat en frases fetes com «pudir com a carn de vas».

²⁷ Es donen detalls interessants sobre la facilitat amb què s'introduïen aquestes modificacions en els manuscrits medievals, ap. JORDI RUBIÓ, *Interrogacions sobre una vella versió llatina del «Libre de Contemplació»*, en «Estudis Franciscans», vol. 47, 1935, pàgs. 111-119. Vegeu també JORDI RUBIÓ, *Sobre la prosa rimada en Ramon Llull* («Estudios dedicados a Menéndez Pidal», tom V, Madrid 1954, pàg. 308).

Trobam emprats per Ramon Llull alguns altres mots d'àrea actualment reduïda, però no exclusivament insulars, com són els següents: *Anfós*, nom de peix (sembla que també s'usa a Barcelona, però per a designar un peix diferent del que porta aquell nom a les Balears). *Aidar*, molt usat a Mallorca, però també viu a una llarga zona occidental i a la comarca de València. *Buanya*, pronunciat així a Tortosa i a València, i amb la variant *buranya* a Mallorca i Menorca. *Aregar*, 'domesticar una bèstia, avesar-la al treball' existeix a les Balears, però també a la Cerdanya, a l'Empordà i a Tarragona; Ramon Llull usa les formes arcaïques *areegar*, *aresegar* i *araygar*, totes les quals confirmen l'etimologia *ARATRICARE (derivat de ARATRUM 'arada') que vaig proposar en l'article *aregar* del *Diccionari Català-Valencià-Balear*.

Escau de citar ací la paraula *arlot*, usada per Ramon Llull amb el significat antic de 'home de mala vida', i que és indubtablement l'antecedent del mot *al·lot*, tan típic de les Balears com a equivalent a 'noi'.

18. Finalment, indicaré alguns mots que avui són dialectalismes, però usats a altres comarques i no a les Balears, i que Ramon Llull ha deixats escrits dins les seves obres. Són aquests: *Aixecar* amb el sentit de 'eixugar, assecar' (existent al Ribagorça). *Defendre* amb el sentit de 'defensar' i de 'impedir' és actualment paraula del català occidental, del valencià i de l'eivissenc, però no mallorquina ni menorquina. *Faena* (FACIENDA) existeix en el llenguatge viu de Tortosa i de tot el País Valencià, mentres que les Balears usen la forma *feina*, d'evolució més avançada. *Flixar* 'abstenir-se, prescindir d'una cosa, passar sense tenir-la', s'usa com a reflexiu *flixar-se* a les comarques meridionals del País Valencià (Alcoi, Alacant, Novelda), i a les Balears es coneix amb la variant *afluixar-se*. *Juy* o *juhii* (JUDICIUM), que avui és valencià. *Naril* 'aranell' és forma que tenim recollida de la llengua viva a la regió nord del català occidental. *Rail* (RADICE), representada en mallorquí per *rel* o *arrel*, és forma també occidental i sobretot valenciana. *Tòs* 'clatell', d'origen desconegut, pertany també als dialectes catalans d'occident.

II. L'ELEMENT CULTISTA EN RAMON LLULL

19. Ramon Llull fa un ús amplíssim dels cultismes, i sobretot dels llatinismes (posat que els pocs hel·lenismes que usa, són, com veurem després, passats pel canal conductor del llatí). Resol la dificultat d'expressar conceptes filosòfics amb paraules populars, manllevant els mots directament al llatí. És un procediment general a tota Europa entre els escriptors didàctics de l'edat mitjana, que sentien la mateixa necessitat d'ampliar el vocabulari per dir coses d'orde científic per a les quals el llenguatge vulgar els semblava insuficient.²⁸

Podríem demanar-nos si els llatinismes que trobam abundantment en les obres de Ramon Llull foren introduïts per ell mateix en el català, o si ja existien en aquesta llengua. Crec que hi ha les dues coses. Uns ja existien, sostinguts pels clergues i sobretot pels predicadors; no podem creure que paraules tan usuals en la vida cristiana com *comunió*, *confessió*, *epístola*, *evangeli*, *gràcia*, *purificar*, *temptació*, etc., no hagin tingut una continuïtat dins les nostres esglésies des dels primers temps del cristianisme.²⁹ Però Ramon Llull fou el primer que hagué d'escriure extensament en català sobre els temes més transcendents de la metafísica i de la teologia, i per tant, no li podia bastar el bagatge de llatinismes que podem anomenar «de sacristia» i fins el de les escoles monacals; per força havia d'ampliar el lèxic amb una multitud d'adaptacions del llatí que ningú havia fetes abans d'ell.

20. Aquí sorgeix la dificultat tantes vegades debatuda: hi ha qui ha sostingut que Ramon Llull no sabia llatí. En la nota 8 hem

²⁸ Aquesta necessitat dels llatinismes en el francès medieval es veu en el cas de Nicole Oresme (segle xiv), paral·lel al del nostre Beat, tal com l'explica FERDINAND BRUNOT, *Histoire de la Langue Française des origines à 1900*, Paris, tome I, pàg. 515-516.

²⁹ En les *Homilies d'Organyà*, primer text literari català fins avui conegut, anterior d'algunes dècades al naixement de Ramon Llull, es troben una multitud de cultismes com *abstinent*, *caritat*, *perdició*, *adulteri*, *cogitacions*, *homicidis*, etc., que confirmen la tradició del llatinisme entre els clergues catalans de l'alta edat mitjana.

transcrit la frase rotunda de l'arabista Asín y Palacios; el seu mestre Julián Ribera, abans que ell, ja havia escrit: «De él [Llull] se sabe que no había aprendido latín en las escuelas, pues confiesa paladinamente que no sabía gramática: *Perque eu, Ramon* (dice en el prólogo a su obra *Els cent noms de Déu*), *supplich al Sant Pare apostòlich e als senyors Cardenals qu'el fassen pausar en latí, car eu no li sabria pausar, per ço car ignor la gramàtica*. En catalán, que era su lengua nativa y en la que escribía y hablaba, no pudo hacer estudios de filosofía porque no se hallaban entonces esas materias escritas en lengua vulgar. En cambio, era maestro distinguido en lengua árabe. Por este conducto especial ha de buscarse la filiación de su sistema, ya que sus estudios árabes no fueron, como hemos dicho, superficiales y de preparación vulgar». ³⁰

L'argument d'autoconfessió del mateix Llull, que Ribera retreu, ha estat clarament inutilitzat per diferents lul·listes. Realment, el fet de demanar un traductor de la seva obra al llatí perquè ell ignora la gramàtica, no pot sorprendre ningú que hagi estudiat idiomes: la majoria de persones que han après una llengua estrangera, i que l'entenen i la parlen, no gosen a escriure literàriament en aquella llengua, perquè els manca en el seu maneig el refinament estilístic que una obra destinada al públic requereix. ³¹ I referint-nos al mateix llatí, i al llatí encara parlat, anteriorment a la seva disgregació en les diverses llengües romàniques, ¿qui dubtarà que Sant Benet de Núrsia el parlava com a llengua materna? Doncs bé, la *Regula Monachorum* escrita per Sant Benet, comença amb una «falta de llatí», i les faltes es repeteixen en tot l'opuscle fins al punt de convertir la *Regula* en un text típic del llatí

³⁰ JULIÁN RIBERA, *Orígenes de la filosofía de Raimundo Lulio*, en «Homenaje a Menéndez Pelayo», Madrid 1899, tom II, pàg. 191-216 (reproduït en «Disertaciones y opúsculos», Madrid 1928, tom I, pàg. 153, d'on prenc la cita).

³¹ «Evidentemente, latín para poner en bello estilo y en verso el *Libre de los Cent Noms de Déu*, hasta el punto de poder competir en belleza literaria con el Alcorán, Ramón no lo sabía; pero el latín corriente de las aulas y de las cancellerías, no lo ignoraba, y aún en latín escribió algunas de sus obras y algunas de sus cartas» (LORENZO RIBER, *Raimundo Lulio (Ramon Llull)*, Barcelona 1935, pàg. 93-94, nota).

vulgar, és a dir, del llatí no gramatical.³² Ramon Llull podia, doncs, entendre i parlar el llatí sense considerar-se capaç d'escriure'l correctament, literàriament, que és el que ell anomena *saber gramàtica*. Això hem d'entendre que vol dir Tomàs Carreras Artau quan diu que Ramon Llull era «l'autodidacte insaciable, dalerós d'apropriar-se tot el saber de la seva època, però amb domini *limitat* del llatí, que era la llengua dels doctes». ³³ Per altra banda, el fet d'haver estudiat i ensenyat a la Sorbona, on l'única llengua escolar era la llatina, anul·la completament tots els dubtes sobre el domini més o menys «limitat», però «suficient», que el nostre Llull tenia de la llatinitat.³⁴

21. Més d'un milenar de paraules del lèxic lul·lià (aproximadament el 18 % del total) són llatínisms directes, o sia, paraules llatines preses sense adaptació o amb una adaptació mínima a les característiques del català.³⁵ La majoria de tals llatínisms han perdurat i s'usen encara ara, de manera que el lèxic lul·lià també en aquest aspecte coincideix essencialment amb el català modern, igual que hi coincideix en l'element patrimonial o popular de l'idioma.

No podem donar tota la llista de cultismes normals, usats encara actualment, que es troben emprats per Llull; en citarem alguns (com hem fet amb els mots d'evolució popular) dels començats en A i B: *abreviar*, *absència*, *absolut*, *abstenir-se*, *absti-*

³² Vegeu *Sancti Benedicti Regula Monachorum* en l'excel·lent edició i comentari filològic del P. BENNO LINDERBAUER, O. S. B., Deggendorf 1922.

³³ T. CARRERAS ARTAU, *El llenguatge filosòfic de Ramon Llull*, en «Micel·lània Rubió i Lluch», tom I, pàg. 548.

³⁴ Per a un resum i bibliografia de la qüestió del llatí de Ramon Llull, vegeu CARRERAS ARTAU (TOMÁS y JOAQUÍN), *Historia de la Filosofía Española: Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, tomo I, Madrid 1939, pàg. 267-268.

³⁵ Els canvis fonamentals per a aquesta adaptació són els següents: 1.º, les terminacions -US i -UM desapareixen (ACCENTUS > *accent*, CONSISTORIUM > *consistori*), i si van precedides de dues consonants es canvien en -E (CORRUPTUS > *corrupte*, DIGNUS > *digne*, REGNUM > *regne*); -2.º, la terminació -E dels noms i dels infinitius en -ARE desapareix (ERRORE > *error*, RATIONALE > *racional*, AEDIFICARE > *edificar*); -3.º, es perd la -N- de les terminacions -NUS, -NUM, -NE (HUMANUS > *humà*, COGITATIONE > *cogitació*); -4.º, la terminació -ERE de la segona conjugació es converteix en -IR (ABSTINERE > *abstenir*); -5.º, la desinença -IVUM es redueix a -IU (PASSIVUM > *passiu*).

nència, abstracció, abundància, abundar, accent, accident, acció, actiu, actual, administrar, adorar, advocació, afecció, aflicció, agent, alienar, alterar, angèlic, antecessor, apetir, argüir, article, artífici, assignar, atenció, audàcia, autoritat, avarícia; benedició, benefici, benigne, benignitat, bèstia, bestial, bestialitat...

El que sí interessa estudiar amb certa detenció són dos grups de llatinismes lul·lians: els que ell usa i ara no estan en ús, i els que presenten variants o vacil·lacions entre el cultisme pur i l'evolució popular (o sia, els que en lingüística s'anomenen *semicultismes*).³⁶

a) Cultismes-arcaïsmes

22. Els principals que usa Ramon Llull van relacionats tot seguit, acompanyat, cadascun, del mot actual corresponent:

Accidia 'peresa'; *àer* 'aire'; *agrícola* 'agricultor'; *Altisme* 'Altíssim'; *amaror* 'amargor'; *amist* (ADMIXTUS) 'mesclat'; *angústia* 'angoixa'; *apondre* (APPONERE) 'aduir', 'imputar falsament'; *apropincació* 'acostament'; *assiduós* 'assidu'; *autumne* 'tardor'; *blandir* 'afalagar'; *bonitat* 'bondat'; *carcerar* 'empresonar'; *cognició* 'coneixença'; *coir* 'tenir coit'; *conseqüent* 'successor'; *cruciar* 'turmentar'; *curial* 'cortès'; *curialitat* 'cortesia'; *delir* 'esborrar', 'esser destruït'; *denudar* 'despullar'; *desiderar* 'desitjar'; *disciple* 'deixeble'; *efar* (EFFARI) 'parlar'; *ens* 'ent, ésser'; *estació* 'acte d'estar dret i aturat'; *feces* 'solatge', 'excrement'; *fundament* 'fonament'; *ignir* 'inflamar-se'; *il·lisió* 'investida, topada'; *infrigidar* 'refredar'; *lapidari* 'lapicida'; *letícia* 'alegria'; *liber* 'lliure'; *longinquïtat* 'lluïnyania'; *mundar* 'netejar'; *munde* 'net, pur'; *mundícia* 'netedat'; *mundificar* 'netejar'; *odible* 'odiós'; *odor* i els seus derivats (*odoració, odorar*) 'olor ('olorament', 'olorar'); *onda* 'ona'; *paupertat*

³⁶ He de fer notar que en aquesta part de l'article no em referiré sinó als mots presos del llatí ja fets, i que deix per a més envant l'estudi dels mots formats per derivació de llatinismes. És a dir, que en aquest moment interessa parlar de llatinismes com *àer* (que era paraula existent en llatí) però no del seu derivat *aeritat* (que ja és una formació secundària d'un mot català per derivació d'un de llatí).

'pobresa'; *perdur* (PERDUCERE) 'portar fins a...'; *pigre* 'pererós'; *pigrícia* 'peresa'; *plus* 'més'; *ponderós* 'feixuc'; *posició* 'afirmació'; *presepi* 'pesebre, menjadora'; *prevertir* (PRAEVERTERE) 'convertir'; *proferir* (PROFERRE) 'oferir'; *respons* 'resposta'; *responsió* 'resposta'; *scible* 'que es pot saber'; *scient* 'que sap'; *símia* 'mona'; *soror* 'germana'; *sudor* 'suor'; *tristícia* 'tristor'; *vér* 'estiu'.

23. A vegades renuncia Llull a tota adaptació i pren el mot llatí tal qual. Usa *explícite* i *implícite*, adverbis llatins que en romanç són *explícitament*, *implícitament*. Empra les formes de nominatiu singular *superfícies* i *tríplex*. Al costat de *oferir*, forma adaptada, trobam usat *oferre* (llatí clàssic OFFERRE), forma que avui ens sorprèn, però que no devia sonar malament en el segle XIII quan les formes de futur de *oferir* eren *oferré*, *oferràs*, etc. Mostra certa predilecció pel nominatiu de certs vocables (contra l'ús romànic, que, seguint la tendència del llatí vulgar, prefereix el cas acusatiu): així trobam usat sovint *fortitudo*. Crida l'atenció, sobretot, la freqüència amb què usa els llatinismes purs *genus*, *situs* i *hàbitus*; crec que aquestes tres formes llatines conservades intactes provenen dels estudis escolàstics (encara que probablement autodidàctics) de Ramon Llull, en els quals devia aprendre de memòria i en llatí —com es fa encara avui en els seminaris eclesiàstics— les llistes dels universals (on figura en primer lloc el GENUS) i dels predicaments (on figuren SITUS i HABITUS). Aquesta procedència mnemotècnica, dels seus estudis de lògica, es confirma en un passatge del mateix Llull, que dona al seu fill la llista dels predicaments o categories aristotèliques i usa la forma de nominatiu no sols en *situs* i *hàbitus*, sinó també en *tempus* i *locus*,³⁷ malgrat que fora d'aquests casos de pura didàctica usava normalment les formes populars *temps* i *lloc*. *Hàbitus* és també un simple tecnicisme de la lògica; fora d'aquest significat, usa la forma *hàbit*,³⁸ i encara aquesta alterna amb *hàbitus* i amb *hàbite* en el sentit lògic, com podem veure en un paràgraf de l'*Art Amativa* on apareixen emprades simultàniament les tres formes: *hàbitus*, *hàbit* i *hàbite*.³⁹

³⁷ *Doctrina Pueril*, cap. 73, § 7.

³⁸ Cf. *Diccionari Català-Valencià-Balear*, s. v. *hàbit*, on figura documentat aquest mot en diversos passatges lul·lians.

³⁹ *Art Amativa*, Palma de Mallorca 1933, pàg. 53.

En un altre passatge⁴⁰ es troba el semicultisme *apte* (=hàbit), de formació inusitada (encara que en català antic existeix un cas paral·lel: la doble forma *òbit* i *obte* <OBITUS>). Al costat de *acte* i de *actus*, Llull usa la forma *actu*, presa de l'ablatiu llatí en locucions com *IN ACTU* (traduïda literalment «en actu» en el *Libre de Demostracions*, pàg. 182). Trobam, a més, la forma de nominatiu en -us en *gustus*, *visus*, *auditus*, *porus* i *efatus* (mot al qual dóna el Beat un sentit diferent del que té l'EFFATUS del llatí clàssic, fent-li significar 'un sisè sentit al qual es deu la formació de la paraula').⁴¹ *Gustus* i *tactus* apareixen en les formes d'ablatiu *gustu* i *tactu* en els títols «De gustu» i «De tactu», com és de rigor gramatical pel règim de la preposició *DE*.⁴²

Un dels llatinismes curiosos de Ramon Llull és el mot *vestigia* amb el significat propi i primari del llatí *VESTIGIUM*: 'petjada'. *VESTIGIUM* s'ha conservat en les llengües modernes amb el sentit figurat, de 'indici, senyal, imatge d'una cosa'; és paraula molt usada per Sant Bonaventura per designar les criatures corporals o espirituals en quant de lluny i distintament representen Déu com a causa determinada i inconfusa (vegeu el «Léxicon Bonaventuriano» citat en la nota 18); però en el sentit material de 'marca del peu' ha estat substituït per altres paraules (castellà *huella*; francès *empreinte*, *foulée*; italià *traccia*; etc.). Per altra part, Llull adopta la forma de plural, *VESTIGIA*, com si fos singular: «En axí com vestígia del peu, qui és semblança del peu...» (*Arbre de Sciència*, I, 156); «com la vistígia del peu en la cenra» (ibid. 159). Aquest fet i el de la conservació del significat de

⁴⁰ *Contempl.*, cap. 111, 11.

⁴¹ «Effatus és aquell seny per qui's fa la manifestació en la paraula qui de dins és concebuda, axí com l'home qui diu e parla ço que pensa, e l'aucell atretal, axí com la gallina qui crida a sos fills» (*Arbre de Sciència*, I, 124). Ramon Llull té un tractat especial (encara inèdit) sobre aquest «sisèn seny lo qual apelam *Afatus*».

⁴² Aquest rigor gramatical no és constant en el nostre autor: altres títols de paràgraf diuen «De auditus» i «De odoratus», cagpirant el règim, i en el paràgraf «De tactu» apareix la forma d'ablatiu *tactu* usada repetidament com a subjecte (*Arbre de Sciència*, I, 123-124). Una semblant transgressió de la sintaxi llatina trobam en l'expressió *ab evum* per *ab aevo* (*Libre de Demostracions*, Mallorca 1930, pàg. 398).

'petjada' s'expliquen per la lectura freqüent que Llull devia fer de la Bíblia, on la paraula VESTIGIUM apareix molt més sovint en plural que en singular (de 42 vegades que s'usa aquest mot en els Llibres Sants, 25 vegades hi està en plural): el predomini de la forma VESTIGIA damunt la de singular VESTIGIUM, impressionant els ulls d'un llatí tardà i incomplet com era el nostre Beat, determinà la confusió de la forma de plural en -A amb la de singular dels femenins de la primera declinació, fenomen ben conegut en el llatí vulgar i en els seus resultats romànics (*fulla* i *hoja* representen FOLIA, plural de FOLIUM; *llenya* i *leña* perpetuen LIGNA, plural de LIGNUM; etc.).

24. En parlar de la causa eficient, vacil·la Ramon Llull entre la forma normal *eficient* i la incorrecta *eficients*, que és resultat d'un creuament entre la primera i la de nominatiu llatí EFFICIENS. No és aquest l'únic cas d'interferència entre dos cultismes que dona per resultat una forma híbrida o incorrecta (que, per altra banda, no sabem si és imputable a l'autor o als copistes): a part del correcte *Ascensió*, trobam *Assumpció* aplicat a designar l'Ascensió de Jesucrist (*Contempl.*, cap. 319, § 21); del llatí PRAESCITUS, influït per analogia de PRAECISUS, resulten les formes *precís* i *presís* en lloc de *prescit*;⁴³ a més de *retòrica* escrit correctament, es troba *retoricat*, degut a contaminació de *rector*.⁴⁴

Són particularment sotmesos a variació de forma els resultats de mots llatins acabats en -CTU: *abstrac*, *abstract* i *abstractu* (llatí ABSTRACTUM); *efect* i *efectu* (llatí EFFECTUS); *perfet* i *perfect* (PERFECTUM); *subject* i *subjecte* (SUBIECTUM).

Altres llatínisms presenten variants per confusió o mescla de prefixos: *aspirar* per *inspirar*; *difinir*, *dirivar* i *discripció*, per *definir*, *derivar*, *descripció*; *obsolut* per *absolut*; *prefunditat* (= *profunditat*) i *propòsit* (= *propòsit*). Molts de casos semblants es troben també en la competència entre un prefix culte i un de popular, com veurem en l'apartat següent.

⁴³ *Fèlix de les Meravelles*, part VIII, cap. 57; *Art Demonstrativa*, pàg. 19.

⁴⁴ *Contempl.*, cap. 359, § 1.

b) Semicultismes

25. En l'infinitiu de certs verbs llatins en -ERE de la tercera conjugació, el resultat normal català en -re es troba alternant amb una desinença -ir que seria la regular si el verb fos de la segona: *cloir* al costat de *cloure* (CLAUDERE), *concloir* i *concloure* (CONCLUDERE), *infundir* i *infondre* (INFUNDERE).

El verb PRAEDICARE presenta en Ramon Llull un doble resultat: el cultisme *predicar* és usat com a terme tècnic de lògica i gramàtica,⁴⁵ i el semicultisme *preicar* amb el significat de 'parlar amb fins apològètics o de conversió religiosa o moral'.⁴⁶

Dues consonants oclusives contigües apareixen conservades (cultisme) en *captiu*, *captivar*, *pràctica*; però també apareixen contractes (semicultisme) en *catiu*, *cativar*, *pràtica* o *pràtiga*. De REDEMPTIONE, que ha donat per evolució popular *reemçó* (arcaic) i per cultisme *redempció* (forma normal), Llull extreu la forma mixta *redemsó* (semicultisme).⁴⁷ Al costat de *corrupció* i *incorruptió*, formes cultes procedents de substantius verbals llatins (CORRUPTIONE, INCORRUPTIONE), trobam els semicultismes *corrompció*, *incorrompció*, produïts per analogia del verb *corrompre* que és el resultat popular de CORRUMPERE.

26. La *i* llatina breu apareix tractada de doble manera en molts de vocables, conservant-se en els uns com a *i* (cultismes) i en els altres relaxant-se en *e* (semicultismes): *afirmació* i *afermació* (AFFIRMATIONE); *afirmar* i *afermar* (AFFIRMARE); *antiquitat* i *antiguedat* (ANTIQUITATE); *confirmar* i *confermar* (CONFIRMARE); *determinar* i *determenar* (DETERMINARE); *feminitat* i *femenetat* (FEMINITATE); *nobilitat* i *nobletat* (NOBILITATE); *promissió* i *promessió* (PROMISSIONE); *terminar* i *termenar* (TERMINARE). La forma semiculta de *ordinació* és *ordonació* (per influència de *ordonar*, variant de *ordenar*). En

⁴⁵ «Cant del subiect és predicat» (*Lògica d'Algazzali*, vers 281, en «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», V, 336).

⁴⁶ Vegeu-ne exemples: *Contempl.*, cap. 105; *Blanquerna*, cap. 45; *Fèlix*, part 1.ª, cap. 11.

⁴⁷ *Art Demonstrativa*, pàg. 529.

homenitat per *humanitat* ens trobam davant un llatinisme fals: o Ramon Llull o el seu copista creien produir un llatí **HOMINITATE* (derivant-lo de *HOMINE*) en lloc del clàssic *HUMANITATE*.

27. Són nombrosos els semicultismes lul·lians constituïts per la modificació popular d'un prefix mentre es manté inalterada la resta del mot pres directament del llatí. Generalment es troben les dues formes: el cultisme pur i el semicultisme resultant de l'alteració del prefix. Principals exemples: *adjutori* i *ajutori*; *administració* i *aministració*; *administrar* i *aministrar*; *collocar* i *conlogar*; *imperfeció* i *emperfeció*; *inculpar* i *enculpar* (o *encolpar*); *indivíduu* i *endivíduu*; *adversari* i *enversari*; *illuminar* i *inluminar* (o *aluminar*); *invers* i *envers*; *impetrar* i *empetrar*; *inquisidor* i *enquisidor*; *instrument* i *estruement*; *intellectiu* i *entellectiu*; *privilegi* i *previlegi* (encara que en aquest cas no es tracta pròpiament d'un prefix, sinó del radical de *PRIVARE*).

L'alteració del prefix en algun llatinisme no és sols una modificació, sinó una substitució completa, com la de *dis-* per *es-* en *esputació* (*DISPUTATIONE*).

El sufix *-IBILE* en el mot llatí *POSSIBILE* presenta una triple solució: *possíbil* (cultisme pur), *possible* i *possíbol* (semicultismes). El mot *VISIBILE* apareix també en doble forma: *visible* i *visíbil*.

En algun llatinisme es modifica la vocal radical per un simple fenomen d'assimilació vocàlica: *sinsitiu* (*SENSITIVUS*).

c) Hel·lenismes

28. Ramon Llull no sabia grec. El seu coneixement de la filosofia aristotèlica vingué a través de les versions en àrab dels comentaristes musulmans, principalment d'Algazzali.⁴⁸ Els hel·lenismes que va usar, i que passen prou del centenar, els va aprendre per via del llatí, i especialment de tres fonts llatines: el llenguatge de l'Església, el dels escolàstics i el dels tractadistes científics (de medicina, astrologia, etc.). Indicaré els principals vocables d'origen grec (a través del llatí) usats pel nostre Beat:

⁴⁸ Cf. JORDI RUBIÓ, *La Lògica d'Algazzali, posada en rims per en Ramon Llull* («Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», tom V), pàg. 312.

a) Referents a la fe, sacraments i vida religiosa: *àngel*, *arcàngel*, *Antecrist*, *diable*, *ídola*, *idolàtric*, *baptisme*, *baptizar* (amb ses variants *batejar* i *batjar*), *crisma*, *evangeli*, *evangelitzar*, *màrtir*, *martiri*, *marturiar* (= martiritzar), *profeta*, *profetisar*, *antífona*, *himne*, *holocaust*, *blastomar* (=blasfemar), *blastomia* (=blasfèmia).

b) Referents a l'organització i jerarquia eclesiàstica: *apòstol*, *Apostoli* (=Papa), *arquebisbe* o *arcevesque* (provençalisme), *ardiac* o *artiac*, *bisbat*, *bisbe* o *avesque* (provençalisme), *catòlic*, *cisma*, *cristià*, *diaca*, *eclesiàstic*, *església* o *esgleya*, *jerarquia*, *parròquia*, *parroquial*, *patriarca*.

c) Pertanyents al llenguatge filosòfic: *afibolia* (=amfibologia), *allegoria*, *anigogia* o *anegogia*, *fantasia*, *filosof*, *filosofia*, *lògic*, *lògica*, *metafísica*, *silogisme*, *sindèresis*, *teologia*, *tesòric* (=teòric), *tropologia*, *yle* (=ἕλη, 'matèria prima').

d) Propis del llenguatge de les ciències naturals i experimentals: *arismètic*, *arismètica*, *astronomia* o *astrolomà*, *àtomus*, *cerurgia*, *cirurgià*, *chaos*, *còlera*, *colèric*, *eclipse*, *embrió*, *emplastre* o *empastre*, *esfera*, *estelabre* (=astròleg), *feica* (PHYSICA) 'medicina', *fisià* 'metge de física', *fleuma* o *fleoma*, *fleumàtic*, *frenesia*, *geometria*, *geometrià*, *geomètric*, *malencolia* o *malenconia* 'bilis negra', *malencòlic*.

e) De diverses matèries: *carestia*, *carta*, *colastrar* (COLAPHIZARE) 'donar cops', *crònica*, *diafanitat*, *galea* 'galera', *grafi* 'punxó', *gramatge* 'gramàtic', *gramàtica*, *hipocresia*, *historial* o *estorial*, *maragde*, *melodia*, *metàfora*, *paragrafi*, *pròleg*, *simfonia*, *tresorejar* (THESAURIZARE).

III. LA FORMACIÓ DE PARAULES DERIVADES

29. Fins ara he parlat del lèxic lul·lià transmès des del llatí, sia per tradició oral i popular, sia per conducte dels llibres. Ara interessa estudiar aquelles paraules derivades que no sabem que existissin en llatí i que amb més o menys certesa podem creure que es formaren, a base de l'aplicació de sufixos, dins el català ja constituït.

a) Formació de verbs

30. Els verbs derivats que usa Ramon Llull tenen quatre tipus de terminació d'infinitiu, corresponents a quatre sufixos verbals del llatí vulgar: *-ARE*, *-IRE*, *-IDIARE*, *-FICARE*. En els paràgrafs que segueixen exposaré els principals verbs de formació postllatina emprats pel nostre Beat.

31. *-ARE* > *-ar* és la terminació més freqüent i més dotada de vitalitat per a la formació de verbs nous. S'aplica a radicals de substantiu, d'adjectiu i d'adverbi, i aquesta aplicació pot ésser simple o bé combinada amb un dels prefixos *a-* o *en-*. a) Amb derivació simple: *absentiar* 'absentar'; *afliccionar* 'afligir'; *brancar* 'posar branques'; *complexionar* 'donar complexió'; *denantar* o *avantar* 'portar avant'; *discrecionar* 'disposar amb discreció'; *distincionar* 'produir distinció'; *essenciar* 'donar l'essència'; *estranyar* 'allunyar'; *eternar* 'donar eternitat'; *fortunar* 'fer feliç'; *infantar* 'donar naixença'; *lunyar* 'allunyar'; *mijançar* 'fer arribar a la meitat'; *meravellar* 'causar meravella'.—b) Amb el prefix *a-*: *acolorar* 'donar color'; *adarrerar* o *adarreriar* 'fer anar arrera'; *advantar* 'anar avant'; *amesquinar* 'fer miserable'; *apoderar* 'fer poderós', 'dominar'; *apregonar* 'profunditzar'; *aprimar* o *assubtilar* 'fer subtil'; *aprivadar-se* 'fer-se privat, intimar'; *assoliar* 'isolar, apartar'; *atalentar* 'donar gran desig'; *avertuar* o *avirtuar* 'reforçar, donar virtut, elevar'; *avidar* 'donar vida'; *avigorar* 'donar vigor'; *avilar* 'fer vil'.—c) Amb el prefix *en-*: *empaliar* 'guarnir de teles d'ornament'; *empregonar* 'enfonsar'; *empresonar* 'ficar a la presó'; *encortinar* 'guarnir de cortines'; *enfoscar* 'fer fosc'; *enfresar* 'guarnir de fres'; *enllardar* 'untar de llard'.

32. *-IRE* > *-ir* sol formar verbs de valor factitiu o operatiu. Dóna pocs verbs de derivació simple: *blanquir* 'fer devenir blanc'; *infirir* 'fer infinit'. La majoria es formen amb derivació parasintètica. a) Amb el prefix *a-*: *afeblir*, *aflaquir* i *afrevolir* 'debilitar'; *apobrir* 'fer tornar pobre'; *apoguir* 'disminuir, fer tornar poc o petit'; *atenrir* 'fer tornar tendre'; *avertuir* 'donar virtut'.—b) Amb el prefix *en-*: *embellir*, *emblanquir*, *emmalautir*, *empobrir*, *enfalsir* 'falsejar', *enfellonir*, *enllegir*, *ennegrir*, *enriqueir*, *envellir*,

envergonyar, *envermellir*, *envilanir*.—c) Una variant del sufix *-ir* és *-eir*, que representa una forma llatina vulgar *-ICIRE*⁴⁹ i que dona origen a formes com *embelleir*, *endureir*, *enllegeir*, *ennobleir*, *enriqueir*, *ensequeir* 'assecar-se', *envelleir* o *envellesir* (que gairebé tots tenen el seu paral·lel acabat en *-ir*: *embellir*, *endurir*, etc.).

33. *-IDIARE* > *-ejar*. Es tracta d'una pronúncia llatina vulgar del sufix *-IZARE*, d'origen grec, usat sobretot en el llatí cristià dels primers segles.⁵⁰ Té un ús molt freqüent en català; Ramon Llull usa molts de verbs d'aquest tipus que són usuals en el llenguatge modern: *blanquejar*, *bonejar*, *cartejar*, *desvariejar*, *famejar*, *fortejar*, *fredejar*, *freturejar*, *guerrejar*, *menejar*, *negociejar*, *pecejar*, *pledejar*, etc. Però n'usa una multitud que no s'usen avui, i alguns que probablement no eren usuals tampoc en el seu temps, sinó que els hem de considerar com a forjats pel mateix Llull. Els verbs en *-ejar* abunden principalment en el *Llibre de Demostracions*. Vet aquí alguns d'aquests verbs no usuals: *afliccionejar* 'afligir', *alterejar* 'alterar', *amesquinejar* 'fer mesquí', *assaltejar* 'assaltar', *beneficiejar* 'beneficiar', *conscienciejar* 'conèixer per la consciència', *contrariejar* 'oposar', *diferenciejar* 'diferenciar', *dissimulejar* 'dissimular', *dreturejar* 'tenir dretura', *entellectuejar* 'percebre intel·lectualment, entendre', *entencionejar* 'obrar per intenció', *enyorejar* 'enyorar', *essenciejar* 'donar essència', *eternejar* 'fer etern', *excel·lenciejar* 'fer excel·lent', *granejar* 'esser gran', *liberejar* 'fer lliure', *licenciejar* 'permetre', *luxuriejar* 'fer obra de luxúria', *mercejar* 'donar les gràcies', *mestrejar* 'arreglar amb artífici', *misericordiejar* 'fer objecte de misericòrdia', *ocasionejar* 'ocasionar', *pacienciejar* 'obrar amb paciència', *poderejar* 'obrar poderosament', *proporcionejar* 'proporcionar', *saviejar* 'obrar sàviament', *simpliciejar* 'esser simple', *transubstanciejar* 'transsubstanciar', *vertadejar* 'obrar en veritat', *vertuejar* 'obrar virtuosament'.⁵¹

⁴⁹ Cf. K. NYROP, *Grammaire Historique de la Langue Française*, tome II (Copenhague 1908), § 431.

⁵⁰ W. MEYER-LÜBKE, *Grammaire des Langues Romanes*, II, § 583, Paris 1895; NYROP, *Gramm. Hist. de la Lang. Franç.*, II, § 449.

⁵¹ Per a estudiar pel context el valor semàntic dels més curiosos d'aquests verbs en *-ejar*, vegeu el *Llibre de Demostracions*, i principalment les pàgines 224, 237 i 238 de l'edició Galinés (Mallorca, 1930).

34. -FICARE > -ficar, procedent del radical -FIC- dels verbs derivats de FACIO (CONFICIO, PERFICIO, etc.), ha tingut una gran acceptació en totes les llengües romàniques per a formar verbs del llenguatge culte (cf. el fr. *simplifier*, it. *semplificare*, cast. i cat. *simplificar*).⁵² El seu ús és extensíssim en Ramon Llull, que forma verbs en -ficar per a expressar l'acció causativa o conversiva. Aquests verbs són extraordinàriament freqüents en la *Art Amativa*, de la qual extrec només alguns dels exemples més interessants: *amaficar* 'fer amorós', *entellificar* 'fer participar de l'enteniment', *hominficar* o *homificar* 'convertir en home', *lunificar* 'convertir en lluna, donar l'essència de lluna', *malificar* 'fer tornar dolent', *majorificar* 'fer tornar més gran', *memorificar* 'fer participar de la memòria', *menorificar* 'fer menor', *qualificar* 'donar qualitat', *quantificar* 'donar determinada quantitat', *scientificar* 'donar ciència', *solificar* 'convertir en sol, donar l'essència de sol', *verificar* 'fer esser vertader', *volificar* 'fer participar de la facultat volitiva'.⁵³

b) Formació de substantius

35. No té Ramon Llull predilecció pels mots postverbals, i els que usa són coneguts per l'ús d'altres autors. Alguns exemples: *castic* (de *castigar*) pronunciat amb l'accent damunt la *i*, i no *càstic* com pronunciam actualment; *desir* (de *desirar*) 'desig'; *enac* (de *enagar*) 'incitació'; *esper* (de *esperar*) 'esperança'; *pensa* (de *pensar*) 'facultat de pensar'; *percaç* (de *percaçar*); *prec* (acció de *pregar*); *preïc* (de *preïcar* = *predicar*) 'predicació, sermó'.

Les preferències de Llull el portaven a l'ús abundant i variat de sufixos nominals que li permetessin matisar el seu pensament i expressar de diferent manera els conceptes d'acció, d'agent, de qualitat, etc., com veurem pels exemples que segueixen.⁵⁴

⁵² Cf. W. MEYER-LÜBKE, *Grammaire des Lang. Rom.*, II, § 578; K. NYROP, *Gramm. Hist. de la Lang. Franç.*, II, § 440.

⁵³ El lector podrà veure pel context lul·lià el valor significatiu dels verbs en -ficar que acab de citar, llegint el llibre d'*Art Amativa* i sobretot les pàgines 34, 40, 69, 109, 111, 162 i 192 de l'edició de Mallorca.

⁵⁴ Com que Ramon Llull usa sempre (excepte en un cas especial) els sufixos

36. -ANTIA i -ENTIA, sufixos derivats de participis de present, han donat en català quatre resultats: dos de populars, *-ança* i *-ença*; dos de cultes, *-ància* i *-ència*. D'un mateix radical s'han format, a vegades, un derivat popular i un de culte, com *concordança* i *concordància*. Els mots així formats signifiquen l'acció del verb, al radical del qual s'aplica el sufix. Els principals que trobam usats per Ramon Llull són: *acabança*; *acostumança*; *albirança* 'judici, parer'; *alegrança*; *amança* i *amància*, que per a Llull signifiquen l'acció d'amar (en correlació amb *sciència*, que és l'acció de *scire*, de saber); *amistança*; *aondança* i *abundància*; *atemprança*; *benanança*, *benaurança* i *bonaurança*; *cobejança*; *cogitança*; *coneixença*; *contemplança*; *covinença* i *conveniència*; *cuidança* 'privadesa', 'intimitat'; *delliurança*; *demostrança*; *desacordança*; *desconveniència*; *descreença*; *deshonrança*; *desperança*; *dubtança*; *entenença*; *fermança* 'seguretat', 'fiança'; *honrança*; *intemprança* o *intrempança*; *malanança*; *malvolença*; *mantenença*, *mantinença* i *mantinència*; *membrança*; *ordenança*; *participança*; *perdonança*; *perseverança*; *privadança*; *semblança*; *significança*; *valença* 'auxili'; *venjança*.

37. -ARIU > -ER és un sufix de molta vitalitat en català per a formar substantius i adjectius. Els seus usos principals, exemplificats per Ramon Llull, són aquests: -a) Forma noms d'arbre derivats del nom del fruit: *codonyer*, *datiler*, *garrofer*, *magraner*, *oliver*, *palmer*, *pomer*, *pomera*, *presseguer*. -b) Forma noms de persona que exerceix un ofici o professió, derivats del nom de la matèria professional: *ahuyrer* 'el qui anuncia averanys', *argenter*, *arquer*, *bataller*, *cabaler* 'negociant', *clauer* 'clavari', *gerrer*, *hostaler*. -c) Forma noms de persona que posseeix tal o tal hàbit o qualitat moral: *dreturer*, *malestatger* 'ple d'inquietud', *mensoneguer* o *mentider*, *parler*. -d) Forma noms de cosa situada en tal o tal lloc o que té tal o tal forma o dimensió: *drecera* 'camí dret', *frontaler* 'fronterís', *mijanzer* o *mitjaner* 'mitjà'.

38. -ATA > -ada, sufix poc usat per Ramon Llull, sol indicar acció i efecte del verb o nom al qual s'aplica: *avallada* (de *ava-*

ja existents en la llengua catalana, farà notar una vegada per totes que el qui vulgui més informació de caràcter general sobre els sufixos estudiats en aquest apartat pot consultar F. DE B. MOLL, *Gramàtica Històrica Catalana*, Madrid 1952, pàg. 265-303.

llar) 'baixada'; *bocada* 'mossegada', 'aliment que es pren amb un mos'; *collada* 'clatellada'; *encontrada*; *errada*; *escopinada*; *secada*. També té el sentit de valor monetari: *dinerada* 'valor d'un diner'; *mallada* o *meallada* 'valor d'una malla'.

39. -ATICU > -atge, aplicat a radicals verbals, nominals o adverbials, dóna derivats que en gran part procedeixen ja del llatí, puix que es troben en les altres llengües neollatines: *avantatge*, *captivatge*, *companatge*, *damnatge*, *ermitatge*, *estatge*, *habitatge*, *hostalatge*, *llenguatge*, *maridatge*, *paratge*, *passatge* i alguns més, són les mostres que Llull ens ha deixades d'aquestes derivacions.

40. -IA > -ia dóna molts derivats de radical nominal que indiquen qualitat, estat, professió: *agricolia*, *alegria*, *argenteria*, *batlia*, *correteria*, *ferreria*, *mercaderia*, *missatgeria*, *pastoria*, *coratgia*, *cortesia*, *covardia*, *derreria*, *deshonria*, *draperia*, *druderia* 'concupinat', *falsia*, *fellonia*, *folia*, *heretgia*, *lladronia*, *llebroxia*, *lleugeria*, *majoria*, *malaltia*, *malestatgeria*, *melloria*, *menoria*, *mesellia*, *mestria*, *metgia*, *mijania*, *parleria*, *primeria*, *sartoria* ('sastreria'), *senyoria*, *simonia* (tots usats per Ramon Llull, i encara alguns altres). En certs casos, els derivats en -ia tenen un sentit local: *enfermeria*, *establia*.

41. -ITATE > -itat (-etat, -tat, -edat, -dat), sufix típicament de sentit abstracte, forma noms indicadors de qualitat. Per l'especial extensió del seu ús en filosofia, és un dels sufixos preferits de Ramon Llull. Evidentment moltes vegades pren la paraula ja feta del llatí escolàstic, en el qual eren tan abundants els substantius com *qualitas*, *quidditas*, *aseitas*, *deitas*, *humanitas*, *veritas*, *bonitas*, *unitas*, *trinitas*, etc.; així hem de considerar molts de mots catalans, com *claredat* (*clardat* i *clartat*), procedent del llatí *CLARITATE*. Però en molts d'altres casos el derivat es forma dins el català, i sovint concretament dins el català lul·lià, que dóna origen a una multitud d'elements lèxics nous a base del dit sufix. Aquest es pot aplicar a radicals substantivals (i el derivat significa l'essència de l'objecte indicat pel radical) o a radicals adjectivals (i el seu derivat significa la qualitat indicada per l'adjectiu originari). Exemples: a) Aplicat a radical de substantiu: *aeritat* 'essència de l'aire', *foguetat* 'essència de foc'. - b) Aplicat a adjectius: *abundositat*, *altetat* (de *alt*), *animalitat*, *ceguetat*, *certanitat* (de *certà*), *circularitat*, *escassetat* i *escassedat*, *estranyetat* i *estranyedat*, *extensitat*,

febletat, folllat (de *foll*), *fontalitat, franquetat* (de *franc*), *ivasiositat* (de *ivassiós*, 'vivaç, ràpid'), *lassedat* (de *las*, 'cansat'), *languetat* (de *llarg*, 'generós a donar', *lunyedat* i *lunyetat* ('llunya-*nia*'), *majoritat, menoritat, necietat, novelletat* (de *novell*) 'novetat', *sequetat, sobiranitat* (de *sobirà*), *terrestreitat* 'qualitat de terrestre', *umbrositat* 'qualitat d'ombrívol'. Són especialment nombrosos els derivats d'adjectius en *-ible* i en *-itiu*, molts dels quals resulten d'una longitud excessiva i amb la seva reiteració donen una sensible monotonia a moltes pàgines filosòfiques lul·lianes: *afermabilitat, atrobabilitat, calefactibilitat, desiderabilitat, distincionabilitat, guardonabilitat, ignibilitat, imaginabilitat, operabilitat, científicabilitat, temibilitat, volibilitat; aerificativitat, calefactivitat, causativitat, gustativitat, ignitivitat, imaginativitat, memorativitat, possitivitat, punitivitat, sensitivitat*.

42. *-ITIA* > *-esa* i *-ea*. Forma substantius abstractes derivats d'adjectius. Alguns d'aquests substantius ja existien en llatí i ens han estat transmesos ja fets des de la llengua mare: *DURITIA* > *dureza* o *durea*, *MALITIA* > *malesa* o *malea*, *MOLLITIA* > *mollesa* o *mollea*, *PIGRITIA* > *peresa* i *perea*. Altres s'han format ja dins el romanç, i Ramon Llull en fa ús abundant, v. gr.: *agudea, altea, amplexa* i *amplea, avinentea, avolea* 'maldat' (de *àvol* 'dolent'), *bellea* i *bellea, bonesa* i *bonea, brevea* 'brevedat', *certesa* i *certea, covenentea* i *descovinentea, embriaguesa, expertesa, feblea, feixuguea, flaquea, follesa, fortalea, franquesa* i *franquea, granea* 'grandesa', *grassea* i *greixea* 'grassor', *grossea* 'grossària', *horrea* 'horror' (de *hòrreu* < *HORRIDU*), *infantesa* i *infantea, larguesa* i *larguea* 'generositat a donar', *legesa* i *legea* 'lletjor', *longuea* 'llargària' (de *llong*), *lunyea* 'llunya-*nia*', *magrea* 'magror', *mesquinea* 'infelicitat' (de *mesquí*), *nedeea* 'netedat' (de *nèdeu*), *pobresa* i *pobrea, poquesa* i *poquea, pregonea* 'profunditat' (de *pregon*), *primea* 'primor' (de *prim*), *riquesa* i *riquea, saviesa* i *saviea, subtilea, tortea*, etc. En algun cas el Beat forma derivats en *-e(s)a* damunt radical verbal: *drecea* 'qualitat de dret' (de *dreçar*), *greugesa* 'gravetat' (de *agreujar*).

43. *-ORE* > *-or*, forma substantius de qualitat, generalment derivats d'adjectius que indiquen color o sabor: *amargor, blancor, dolçor, verdor, vermellor*. Trobam també *fortor* 'qualitat de fort' (*Contempl.*, cap. 2), *secor* 'sequedat' (*Arbre de Sciència*, I, 208),

i en la *Lògica d'Algazzali*, vers 172, trobam un *follor* (per *folia*) degut probablement a la «força del consonant».

44. -TIONE dóna les formes populars -çó, -só i -ó, i la culta -ció, i serveix per a formar noms indicadors d'acció. La derivació popular es troba en mots ja presos del llatí amb el sufix, com *redensó* (REDEMPTIONE) i *lauraó* (LABORATIONE). Les formacions noves es fan totes amb la forma culta -ció: *afiguració*, *albiració* (de *albirar*, 'contemplar'), *calumniació*, *desconsolació*, *desvariació* (=variació), *dismensuració*, *homenificació*, *mollificació*.

45. -URA > -ura és molt poc usat per Ramon Llull. Aplicat a radical verbal, indica efecte i manera de l'acció: *anadura* (de *anar*), *exercitura* (de *exercitar*), *fenadura* (de *fendre*), *menjadura* (de *menjar*) 'mal corrosiu', *multiplicadura*. Aplicat a radical d'adjectiu, indica en abstracte la qualitat expressada per aquest: *dretura* (de *dret*), *foscura* (de *fosc*), *oradura* (de *orat*).

46. -MENTUM > -ment serveix per a formar noms indicadors de l'acció i l'efecte del verb al qual s'aplica. És el sufix preferit del nostre Beat, que de qualsevol verb deriva substantius en -ment, fins al nombre de més de 400. No seria oportú registrar aquí tots els que tenim anotats en el nostre fitxer. Em limitaré a donar la llista dels que normalment tenen en català un sinònim a base del mateix radical verbal, i una altra dels que presenten un significat o matís especial que podem anomenar «lul·lià» i que es desvia del sentit normal del mot.

a) Derivats lul·lians en -ment que substitueixen un altre mot, que és el normal, format del mateix radical: *acusament* 'acusació', *ajudament* 'ajut', *alegrament* 'alegrança', *aplicament* 'aplicació', *assemblament* 'semblança', *assituament* 'situació', *cogitament* 'cogitació', *comparament* 'comparació', *comprement* 'comprensió', *concebiment* 'concepció', *concorriment* 'concurrència', *confiament* 'confiança', *confirmament* 'confirmació', *consolament* 'consolació', *contrariament* 'contrarietat', *convenientment* 'conveniència', *convertiment* 'conversió', *corrompiment* 'corrupció', *creament* 'creació', *decebiment* 'decepció', *declarament* 'declaració', *definiment* 'definició', *demonstrament* 'demostració', *descomponiment* 'descomposició', *desesperament* 'desesperació', *deshonrament* 'deshonra', *desijament* 'desig', *desobeiment* 'desobediència', *destruiment* 'destrucció', *digeriment* 'digestió', *dissolviment* 'dissolució', *donament* 'donació',

dubtament 'dubte', *durament* 'duració', *edificament* 'edificació', *elegiment* 'elecció', *espirament* 'espiració', *foniment* 'fundició', *fornicament* 'fornicació', *fortificament* 'fortificació', *fruiment* 'fruïció', *habituaument* 'habituació', *ignorament* 'ignorància', *illuminament* 'il·luminació', *inclinament* 'inclinació', *indument* 'inducció', *loament* 'lloança', *manifestament* 'manifestació', *membrament* 'membrança', *menyspreament* 'menyspreu', *moriment* 'mort', *mortificament* 'mortificació', *multiplicament* 'multiplicació', *nombrament* 'numeració', *obeiment* 'obediència', *oblidament* 'oblit', *obligament* 'obligació', *obrament* 'operació', *obriment* 'obertura', *participament* 'participació', *percussiment* 'percussió',⁵⁵ *perdiment* 'perdició', *perdonament* 'perdó', *perillament* 'perill', *perjurament* 'perjuri', *pervertiment* 'perversió', *posseiment* 'possessió', *pregament* 'prec', *presentament* 'presentació', *privament* 'privació', *procurament* 'procuració', *produiment* 'producció', *profundament* 'profunditat', *prometiment* 'promissió', *proposament* 'proposició', *pujament* 'pujada', *purificament* 'purificació', *recebiment* 'recepció', *recreament* 'recreació', *separament* 'separació', *trametiment* 'transmissió', *trobament* 'trobada', *usament* 'ús'.

b) Derivats en *-ment* que Ramon Llull usa amb un valor semàntic diferent del normal: *acabament* 'perfecció', *afinament* 'acabament, fi', *atalentament* 'anhel', *començament* 'principi (científic)', *compliment* 'plenitud, perfecció', *derreriament* 'qualitat de darrer', *ensenyament* 'educació, exquisidesa de tracte', *entallament* 'figura de relleu', *enteniment* 'intenció' (a més del sentit usual de 'facultat d'entendre'), *entretallament* 'mig relleu', *enversament* 'cagpirament', *esvaiment* 'desmai'.

c) Formació d'adjectius

47. *-ABILE, -IBILE > -able, -ible*. Sufix d'ús molt extens, tant en llatí com en romànic. El seu significat generalment és de capacitat passiva, és a dir, que s'aplica a radicals verbals i forma adjectius

⁵⁵ El verb originari correcte és *percutir* (PERCUTERE), però per influència de la *ss* de *percussió* es va formar el verb *percussir*, que apareix usat en el segle xv per Sor Isabel de Villena, *Vita Christi*, cap. 184.

que signifiquen 'capaç de rebre l'acció' del verb originari (com LAUDABILIS = 'que es pot lloar'); però també s'usava indicant capacitat activa (com ADIUTABILIS = 'que ajuda'), i en algun cas un mateix mot llatí pot tenir significació activa i passiva (com PATIBILIS que significava 'capaç de suportar' i 'suportable').⁵⁶ Aquest triple valor semàntic es troba en els derivats en *-able* i en *-ible* usats per Ramon Llull: -a) Amb significat passiu: *aerificable*, *afirmable*, *airable*, *alterable*, *amificable* i *amorable* 'capaç de fer-se amorós', *apetible*, *atrobable*, *audible*, *camiable*, *començable*, *creible*, *deslligable*, *desraonable*, *distincionable*, *dubtable*, *durificable*, *endreçable*, *engendrabable*, *escalfable*, *espirable*, *eternable*, *gloriejable*, *gustable*, *hominificable*, *honorable*, *immudable*, *inalterable*, *inimaginable*, *insadollable*, *inseparable*, *membrable*, *negable*, *principiable*, *retenible*, *suponible*, *verificable*, *volible* 'que es pot voler', *volvible* (de VOLVERE) 'que es pot girar'. -b) Amb significat actiu: *agradable* 'que agrada', *ajudable* 'que ajuda', *delitable* 'que dóna delit', *desagradable* 'que desagrada', *durable* 'que pot durar', *enganable* 'que enganya', *gosable* 'atrevit, que gosa', *habitabile* 'habitant', *ordenable* 'ordenador' (*ordenable* és un dels epítets que Ramon Llull dóna a Déu), *profitable* 'profitós', *trespassable* 'transcendent'. -c) De significat ensems passiu i actiu: *espaventable* significa 'que s'ha d'espantar' (*Contempl.*, cap. 146) i 'que espanta' (*Contempl.*, cap. 160).

En quant a la forma dels derivats amb aquests sufixos, cal fer notar que, encara que normalment els verbs en *-ar* prenen el sufix *-able* i els verbs en *-ir* o en *-re* prenen *-ible*, es troben casos d'aplicació de *-able* a verbs d'aquestes darreres classes; a vegades un mateix radical verbal rep els dos sufixos, resultant una forma en *-able* i una en *-ible* sobre el mateix radical. Exemples: *aprendible* i *aprendable* (de *aprendre*), *comprendible*, *comprendable* i *incomprendable* (de *comprendre*), *corrompible*, *incorrompible*, *corrompable* i *incorrompable* (de *corrompre*), *covinable* (de *convenir*), *departable* i *departible* (de *departir*), *destruable* (de *destruir*), *innoable* (de *noure*), *movible*, *movable* i *immovable* (de *moure*), *temible* i *temable* (de *tèmer*).

⁵⁶ FR. STOLZ, *Historische Grammatik der lateinischen Sprache*, Leipzig 1895, tom I, pàg. 568-569. Aquest doble valor es troba també en francès: cf. NYROP, op. cit., II, § 142-146.

En llatí els derivats en *-ABILE -IBILE* es formaven damunt el tema de present (*AMABILIS*) o damunt el de pretèrit (*PLAUSIBILIS*). En català es forma normalment sobre el radical del present; només en adjectius presos del llatí ja fets conservam la derivació sobre el tema de pretèrit; com a llatinismes, doncs, cal considerar aquests adjectius, usats per Ramon Llull: *atractible, calefactible, incorruptible, inductible, productible*.

Possible i *impossible* donen sovint en els escrits lul·lians una forma semiculta en *-íbol* (*possíbol, impossíbol*) que es troba també en *difusívol* (*DIFFUSIBILE*).

48. *-ALE > -al* és un sufix que forma adjectius de pertinença en llatí i en romànic. Aplicat a un radical de substantiu, indica, doncs, 'pertanyent o propi de tal cosa'. Ramon Llull, a part d'emprar alguns d'aquests adjectius presos del llatí, com *coesencial, figural, imaginal, incorporal, nutrimental*, mostra predilecció per formar adjectius en *-al* derivant-los d'altres adjectius en *-ic* àton (llatí *-ICUS*) i sense afegir res al sentit de l'adjectiu originari, si no és un matis lleugerament intensiu produït per la ressonància del sufix i per l'allargament de la paraula: *allegorical* = al·legòric, *angelical* = angèlic, *apostolical* = apostòlic, *diabolical* = diabòlic, *logical* = lògic, *pratical* = pràctic, *teological* = teològic. En *exemplifical* trobam un cas d'adjectivació aplicat a un radical verbal (*exemplificar*). En l'*Art Amativa*, pàg. 88, apareix una forma *loqual* (en realitat escrit *lo qual* en l'únic manuscrit on figura) que va cridar l'atenció de Mn. Galmés, i aquest proposa amb reserves interpretar-la com a equivalent a *local*; però crec més probable que sigui un *lo qual* posat indegudament pel copista que escrivia el codi. També aplica Llull el sufix *-al* a adjectius numerals ordinals, formant derivats com *ternal* 'compost de tres' i *quintal* 'compost de cinc'.

49. *-ANUM > -à* és també sufix de pertinença, escassament usat: *certà* 'cert, segur', *derrerà* 'darrer', *fisicià* 'metge de física', *soterrà* 'subterrani, inferior', són alguns dels pocs derivats en *-à* que empra Ramon Llull.

50. *-ANTE, -ENTE > -ant, -ent*, són les terminacions del participi de present llatí: *AMANTE > amant, CREDEnte > creent*. Aquest participi, adjectivat i a vegades substantivat, indica l'agent, la persona o cosa 'que executa l'acció' significada pel verb al qual

pertany. En el lèxic lul·lià apareixen sovint aquests vocables, dels quals citaré només alguns: *coneixent*, *contrariant*, *corrompent*, *covinent* (=convenient), *demanant*, *descreent*, *distincionant*, *essenciant*, *eternant*, *eternejant*, *famejant*, *flamejant*, *freturant*... Tots són originàriament autèntics participis de present de verbs que Ramon Llull usa; però n'empra algun que no és format damunt un verb, com *malvestant* 'el que fa malvestat'.

51. -IVUM, -IVA > -iu, -iva, es troba usat per Llull en alguns mots presos del llatí, com *atractiu*, *auditiu*, *dispersiu*, *dispulsiu*, però sobretot en una multitud de vocables formats dins el català (i probablement gairebé tots de formació lul·liana) i indicadors de persona o cosa 'capaç de produir una acció' determinada: *aerificatiu* 'capaç de convertir en aire', *airatiu* 'capaç de produir ira', *amificatiu* o *amoratiu* 'capaç de produir amor', i així molts d'altres com *començatiu*, *confortatiu*, *diferenciatiu*, *efatiu*, *finitiu*, *gloriatiu*, *gustatiu*, *homenificatiu*, *memoratiu*, *odoratiu*, *principiatiu*, *racionatiu*, *verificatiu*, *visitiu*, *volitiu*. Com es veu, tots són formats damunt el radical del participi de pretèrit; però trobam *pensiu* que és format sobre el radical de present de *pensar*.

52. -OSUM, -OSA > -ós, -osa, indica el subjecte 'que posseeix la qualitat o l'objecte' expressat pel radical: *accidiós* 'que té accídia', *adonós* 'liberal, donador', *amargós*, *coratjós*, *dubtós*, *enujós*, *fangós*, *freturós*, *lugarós* 'lluminós', *meravellós*, *misericordiós*, *muntyós*, *oblidós*, *pereós*, *profitós*, *tinyós*, etc., usats per Ramon Llull, pertanyen en gran part al llenguatge corrent del seu temps o de l'actual. En alguns casos aplica el sufix -ós a radicals adjectivals, formant una mena d'adjectiu «reforçat» o intensificat com els que duen el sufix -al: *fecundós*, *prodigós* (més expressius que *fecund* i *pròdig*). Es troba algun cas de formació d'adjectiu incorrecta com *distinciós* (sobre el radical de *distinció*). En l'*Art Amativa* prenen especial importància els adjectius en -ós, com veurem en el capítol referent a les «paraules estranyes» (§ 63).

53. -TORE i -TORIUM > -dor. El sufix -TOR -TORIS, que indica l'agent, i el sufix -TORIUS -TORIA que indica el que rep l'acció, han coincidit en català en una forma única: -dor -dora. Per això hi ha molts de verbs que tenen un derivat en -dor de doble significat: un d'actiu (corresponent a -TORE) i un de passiu (corresponent a -TORIUM). Així trobam usat per Ramon Llull *amador* 'que

ama' (*Felix*, part VII, cap. 5) i *amador* 'digne d'esser amat' (*Felix*, part II, cap. 1). En el llenguatge lul·lià escassegen els mots en -dor de significació passiva, com *atorgador* 'que s'ha d'atorgar' i *reprendor* 'reprensible'. En canvi són abundantíssims els de significat actiu: *ajudador*, *aravanyador* (per *averanyador*, 'el qui formula averanys'), *arengador* 'qui parla molt', *atenedor* 'que atén', *bendeidor* 'que beneeix', *blastomador* 'blasfem', *callador*, *canviador*, *combatedor*, *deidor* 'que diu', *demanador*, *destruidor*, *elegidor*, *encalçador*, *engenrador*, *faedor* 'el que fa', *falsador*, *fugidor*, *guardonador*, *honrador*, *laurador*, *malmesclador* 'intrinsicant', *mentidor*, *movedor*, *posseidor*, *romançador* 'traductor en romanç', *turmentador*, etc.

d) Formació d'adverbis

54. L'únic procediment per a formar adverbis modals per derivació és aplicar a la forma femenina d'un adjectiu el mot *ment*, que és en son origen un substantiu llatí *MENTE*, ablatiu de *MENS*, però que en aquests composts ha quedat reduït al valor de sufix. Llull usa moltíssim tals adverbis, dels quals em limitaré a anotar-ne alguns que per la forma o pel significat difereixen dels usats actualment: *abastantment* 'suficientment', *apertament* 'clarament', *assembladament* 'simultàniament', *assiduosament* 'assíduament', *assufismadament* 'sofisticament', *assumadament* 'en resum', *àvolment* 'malament', *bonauiradament* 'feliçment', *cominalment* 'en comú, indistintament', *covinablement* 'convenientment', *defallentment* 'deficientment', *desvergonyadament* 'sense vergonya', *diferenciantment* 'amb diferència', *discorrentment* 'amb discurs', *ententívolment* 'atentament', *entregament* 'íntegrament', *explicadament* 'explícitament', *fadament* 'fàtuament', *fentament* 'fingidament', *fruentment* 'amb fruïció', *ignorantment* 'amb ignorància', *implicadament* o *implicament* 'implícitament', *individüament* 'individualment', *ivaçosament* 'ràpidament', *mitjançantment* 'mitjanament', *mijancerament* 'mitjançant, per medi de', *nèdeament* 'netament', *novellament* 'novament', *scientament* o *scientment* 'amb ciència', *volenterosament* 'amb bona voluntat'. En el cap. 335 del *Libre de Contemplació* es troba una formació estranya i incorrecta: *ensemsment* per *ensems* (< IN SIMUL).

IV. LES «PARAULES ESTRANYES» DE RAMON LLULL

55. Estudiat sumàriament el que es refereix al lèxic que podem anomenar «normal» del venerable Mestre, arribam a la darrera part —la més suggestiva— d'aquest treball: estudiar la part «anormal» del llenguatge lul·lià, intentant dilucidar quines són les «paraules estranyes» que, segons ell mateix diu, ha hagut d'emprar en el llibre d'*Art Amativa* (cf. el § 4 de l'article present).

Salvador Galmés, en el proemi de la seva edició de l'*Art Amativa*, pàg. xiii, diu: «Aquestes [les «paraules estranyes»] se refereixen, al nostre entendre, a la manera de parlar *aràbica* que l'autor confessa en el *Commentum Artis demonstrativae*».

Tomàs Carreras Artau, en un excel·lent article sobre *El llenguatge filosòfic de Ramon Lull*, diu que aquest, «en el *Compendium seu commentum Artis demonstrativae*, es dol de la insuficiència del lèxic llatí usual per a expressar les seves idees; i, essent la seva filosofia una filosofia de combat, no té inconvenient a fer manlleus a la mateixa llengua aràbiga, bo i prevenint el lector perquè no es desdenyi d'usar aquesta terminologia per tal de rebatre millor les objeccions de l'adversari».⁵⁷

Ni Galmés ni Carreras Artau en l'article citat expressen amb claredat la idea que tenen formada de les «paraules estranyes» lul·lianes. El primer, referint-les a «la manera de parlar aràbica», no deixa aclarit si creu que Lull usa mots aràbics o si li atribueix només una adaptació de tecnicismes dels musulmans a la terminologia escolàstica llatina. En el segon, es presta a confusió l'expressió «fer manlleus a la llengua aràbiga», perquè pot induir a pensar que Ramon Lull pren paraules de l'àrab (que això és el que en lingüística s'anomenen «manlleus» o *emprunts*). Segurament, tant Galmés com Carreras volien dir que Lull havia *adaptat* maneres d'expressió dels filòsofs aràbics, no que hagués *adoptat* mots d'aquesta llengua (i Carreras Artau ho ha concretat en la seva gran obra *Filosofia cristiana de los siglos XIII al XV*,

⁵⁷ «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch», Barcelona 1936, volum I, pàg. 549.

pàg. 510-512); però el lector dels primers treballs no ho veu clar de moment, i val la pena de deixar-ho establert. El text del *Compendium seu commentum Artis demonstratiuae* recomana als estudiants que «addiscant hunc ipsum modum loquendi arabicum, ut infidelium oppositionibus obsistere noscant. Declinare namque terminos figurarum dicendo sub conditionibus bonitatis bonificativum, bonificabile, bonificare, bonificatum... et sic de quibuscumque aliis propriis terminis huius Artis... non est multum apud Latinos sermo consuetus». ⁵⁸ Es tracta, doncs, d'una «manera de parlar», o sia, d'un «estil» o «sistema de termes tècnics filosòfics», i no de la materialitat dels mots aràbics. Quina correspondència hi hagi entre les fórmules llatines adoptades i les dels textos musulmans, i quins siguin els mots aràbics que aquelles imiten, és una qüestió que han de resoldre els arabistes, i desgraciadament fins ara poca cosa s'ha fet en aquest camp tan vast, fora dels treballs dels ja esmentats professors Ribera i Asín Palacios.

56. Es sorprenent que un bon coneixedor de l'àrab, com era Ramon Llull, usi tan pocs arabismes; tal vegada no passin de dues dotzenes, i gairebé tots estan documentats en altres textos medievals (com *alfóndeç*, *almesc*, *atzembla*, *bugia*, *morabatí*, *naquis*) o es conserven encara en el català parlat del nostre temps (com *cadaf*, *garrofa*, *gerra*, *matalaf*, *mesquí*, *sínia*). Els arabismes que hem trobat usats únicament pel Beat, són:

alcursí, que apareix en el *Llibre de Contempl.*, cap. 234 i 271, com a nom d'un moble o utensili de fusta, de significat imprecís; en l'edició maguntina, al mot *alcursí* correspon el llatí *dolium*, que no coincideix amb un objecte de fusta ni amb el sentit del mot aràbic *kursi*, del qual el lexicògraf Pedro de Alcalá (segle xv) diu que significa «púlpito, predicatorio» i «escaño de assentar»; ⁵⁹

alduf 'pandero', com el castellà *aldufe* o *adufe*, de l'àrab *al-duff*, «timpanum» segons el Vocabulari atribuït a Ramon Martí (segle XIII); ⁶⁰

⁵⁸ Edició Maguntina, volum III, pàg. 160.

⁵⁹ Vegeu altres significats del mot aràbic en R. Dozy, *Supplément aux Dictionnaires Arabes*, Leyde 1831, tome II, p. 455.

⁶⁰ *Vocabulista in arabico*, ed. C. SCHIAPARELLI, Firenze 1871, pàg. 99.

axixins, de l'àrab *haššašín*, 'sectaris que s'embriagaven de *hašiš* i assassinaven personatges per designació del president de la secta';⁶¹ *atauetur* o *tauetur*, únic tecnicisme àrab de filosofia usat per Llull, en dos versos de la Lògica d'Algazzali, on el mateix Mestre fa notar que és «vocable àrab».⁶²

57. No es pot parlar, doncs, de manlleus de mots a la llengua àrabiga per part de Ramon Llull, qui ens dóna en les seves obres un llenguatge catalaníssim i quasi íntegrament llatí. I no obstant, ell mateix diu que usa «paraules estranyes qui no són en ús en vulgar ni en llatí». ¿Quines són aquestes?

Crec que en dir això es refereix a paraules derivades de mots llatins, però «inventades» per ell; és a dir, paraules que ell va «construir» adherint a mots llatins o catalans uns sufixos amb els quals, modificant-se el sentit del radical, resultassin mots nous i aptes per a expressar conceptes que no tenien forma exacta d'expressió ni en el català ni en el llatí.

a) Les sèries de mots tècnics correlatius

58. Llull diu que ha hagut d'adoptar aquestes «paraules estranyes» en l'*Art Amativa* perquè «aquesta amància és molt alta» i no hi ha vocables que bastin per a expressar-la ni en vulgar ni en llatí; i efectivament, en l'*Art Amativa* és on més abunden els neologismes lul·lians. Però en realitat se'n troben a totes les seves obres filosòfiques i místiques, sobretot en els passatges on exposa la seva teoria de les dignitats divines.

Per aquesta teoria, que es pot estudiar en conjunt fàcilment en el bon resum que en fa Carreras Artau,⁶³ s'explica la creació

⁶¹ Cf. L. EGUILAZ Y YANGUAS, *Glosario etimológico de las palabras españolas de origen oriental*, Granada 1886, pàg. 293; i ALCOVER-MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, II, 160, on es transcriuen els dos textos del *Blañquerna* en què es parla dels *axixins*.

⁶² JORDI RUBIÓ, en el seu valuós comentari de la Lògica d'Algazzali («Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», V, 337), dóna la interpretació filològica del mot àrab *tauetur*, de l'arrel *uata*.

⁶³ TOMÀS CARRERAS I ARTAU, *Fonaments metafísics de la Filosofia lul·liana*, en «Estudis Franciscans», vol. 47, 1935, pàgs. 130-150; TOMÀS I JOAQUÍN CARRERAS

de les divuit sèries de vocables tècnics corresponents als divuit predicats de les dues primeres figures de l'Art General. Aquests predicats o principis (*començaments*, en la terminologia lul·liana), en passar a l'*Arbre de Sciència*, constitueixen les divuit arrels (*rails*) de l'Arbre elemental, i són:

a) Principis absoluts: bondat (*bonea*), grandesa (*granea*), duració, poder, saviesa, voluntat, virtut, veritat i glòria;

b) Principis relatius, dividits en tres triades: diferència, concordància i contrarietat; començament, mitjà i fi; majoritat, igualtat i minoritat.

59. Cadascun d'aquests principis presenta tres termes: una acció (verb en infinitiu), un agent (participi de present o adjectiu en *-dor*) i un complement directe o producte de l'acció (participi de pretèrit); per tant, tenim: de bondat, *bonificar*, *bonificant* (o *bonificador*) i *bonificat*; de grandesa, prenent per radical el del llatí *MAGNUS*, *magnificar*, *magnificant* (o *magnificador*) i *magnificat*; de poder, prenent el radical del llatí *POSSE*, *possificar*, *possificant* (o *possificador*) i *possificat*; i així de tots els altres.

Però els termes 'agent' i 'producte de l'acció' poden considerar-se en acte (que són els que hem dit, representats pels dos participis) o bé en potència, o sia, en quant tenen capacitat per a obrar o per a rebre l'acció. Aquest aspecte s'expressa adoptant els sufixos *-iu* (cf. § 51) per a l'agent potencial, i *-ible* o *-able* (cf. § 47) per al producte potencial; així tindrem: de bondat, *bonificatiu* i *bonificable*; de grandesa, *magnificatiu* i *magnificable*; de poder, *possificatiu* i *possificable*; etc.⁶⁴

El filòsof en les seves elucubracions necessita també designar

ARTAU, *Filosofia cristiana de los siglos XIII al XV*, tomo I, Madrid 1939, pàgs. 496-508.

⁶⁴ Al final de l'*Art Amativa* posa Lull una «Taula que és de explanament de vocables per abc...», que pot considerar-se com el primer vocabulari català, però d'extensió molt reduïda (89 vocables) i de tema molt restringit: és un assaig de petit diccionari de termes filosòfics. En aqueixa Taula es troba aquest paràgraf en què es defineixen alguns dels termes de què estic tractant: «*Bonificatiu* és bo qui fa bé sots rahó de bonea, e *bonificable* és ço que és aparellat a esser bo, e *bonificar* és lo acte de bondat, e *bonificat* és ço qui és feyt bo; e açò matex se entén de *intellectiu*, *entenent*, *intelligible*, *entendre*, *entengut*, e axí de les altres coses semblants a aquestes».

amb un mot especial la **qualitat abstracta** de cada un dels quatre termes circumstants de l'acció. Aquest concepte s'expressa sufixant el radical de l'agent amb *-ança* o *-ença* (cf. § 36), el del producte amb *-ció* (cf. § 44) i els potencials amb *-itat* (cf. § 41), a més del sufix *-ment* (cf. § 46) que serveix igualment per a l'agent que per al producte, resultant aquestes noves derivacions: de bondat, *bonificança*, *bonificació* (o *bonificament*), *bonificativitat* i *bonificabilitat*; de grandesa, *magnificança*, *magnificació* (o *magnificament*), *magnificativitat* i *magnificabilitat*; etc.

I encara es pot anar més lluny (i Ramon Llull, que no s'aturava fàcilment, va més lluny): pot venir el cas d'haver d'expressar una **circumstància modal** de cada un dels termes de l'acció, i per tant, cal posseir un adverbí que indiqui aquella circumstància; aplicarem, doncs, el sufix *-ment* (cf. § 54) per a formar els adverbis que es necessitin: de grandesa, *magnificadament*, *magnificablement*, *magnificativament*, i així dels altres.

60. Resumint aquest procés de formació de les sèries de tecnicismes filosòfics correlatius, prenent com a base i exemple el principi de grandesa, tindrem aquest esquema:

	Concrets	Abstractes	Circumstancials
Agent potencial	<i>magnificatiu</i>	<i>magnificativitat</i>	<i>magnificativament</i>
Agent actual	{ <i>magnificant</i>	<i>magnificança</i>	
	{ <i>magnificador</i>	<i>magnificament</i>	
Acció	<i>magnificar</i>		
Compl. potencial	<i>magnificable</i>	<i>magnificabilitat</i>	<i>magnificablement</i>
Compl. actual	<i>magnificat</i>	<i>magnificació</i>	<i>magnificadament</i>

61. Aquesta dotzena llarga de derivats, multiplicats per les arrels de l'Arbre elemental ja enumerades i per una multitud més de conceptes d'acció, com els de *contemplar*, *deificar*, *elementar*, *eternar*, *generar*, *ignificar*, etc., constitueixen un nucli considerable, d'alguns centenars de neologismes, vertaderes «paraules estranyes» perquè no existien «ni en vulgar ni llatí», i que justifiquen el temor que manifesta el Beat, que el seu llenguatge resultàs obscur i requerís un estudi i entrenament especials per part dels estudiants.

b) Els tecnicismes especials de l'Art Amativa

62. Es ver que el sistema tecnològic dels principis correlatius ja apareix estructurat en les obres lul·lianes purament filosòfiques, amb els seus elements reduïts a l'eixutesa dels fets: hi ha una acció, un agent, un producte, i les circumstàncies modificadores segons que el subjecte i el complement de l'acció estiguin en potència o en acte respecte d'aquella. Però en l'*Art Amativa*, obra mística, que transcendeix la ciència pura per a llançar-se a concepcions supracientífiques, Llull necessita completar el seu lèxic per expressar aqueixa superació; i en realitzar aquest complement o augment de capacitats d'expressió, és quan l'Art Amativa presenta noves sèries de «paraules estranyes».

63. Dos conceptes li interessa principalment indicar: la possessió completa d'un dels principis correlatius, i l'abundància d'aquesta possessió.

Per a expressar la **possessió completa** troba un recurs fàcil en el sufix *-ós* (cf. § 52), i amb ell es formen tota una sèrie d'adjectius com *bonós, magnós, eternós, saviós, verós*, que no dubtam a considerar vertaderes creacions de Llull, al costat d'altres derivats usuals i anteriors, com *poderós, virtuós, gloriós*.

Per a la idea d'**abundància** de cada una de les perfeccions o dignitats, no vacil·la el Beat a inventar una derivació totalment nova. Fixant-se en paraules llatines com *FURIBUNDUS, MORIBUNDUS* i altres anàlogues, capta d'una banda el valor expressiu de llur ressonància, i d'una altra la semblança (purament casual) amb el verb *ABUNDARE*, i això li suggereix la idea d'utilitzar la terminació *-ABUNDUS* com a sufix indicador d'abundància.⁶⁵ Així sorgeix la nova sèrie d'adjectius en *-abundus*, terminació que, per més adaptar-la al català, es combina i s'incrementa amb el sufix *-ós*, d'on resul-

⁶⁵ Els tractadistes de gramàtica llatina coincideixen a considerar els derivats en *-BUNDUS* com a simples participis de present (*MORIBUNDUS* no és sinó el que s'està morint), però en certs casos tenia ja aquest sufix un matís intensiu o freqüentatiu (cf. FR. STOLZ, *Histor. Gramm. der lateinischen Sprache*, I, 569-570; W. M. LINDSAY, *The Latin Language*, Oxford 1894, pàg. 545; P. JOSEPH LLOBERA, S. J., *Grammatica Classicae Latinitatis*, Barcelona 1919-1920, § 119).

ten els adjectius *amabundós*, *bonaundós*, etc., corresponents als nou principis absoluts tantes vegades citats.

En l'*Art Amativa* es substitueixen també sovint els verbs de sufix *-ficar*, i els seus derivats (*-ficant*, *-ficat*, *-ficable*), pels verbs simples en *-ar* i els seus derivats immediats. Així resulten les nou sèries de sis mots següents:⁶⁶

amabundós amorós amant amar amat amable;

bonaundós bonós bonant bonar bonat bonable;

magnaundós magnós magnant magnar magnat magnable;

eternaundós eternós eternejant eternejar eternejat eternejable;

poderaundós poderós poderejant poderejar poderejat pode-rejable;

saviaundós saviós scient saber sabut scible;

veraundós verós verificant ver verificat verificable;

virtuabundós virtuós virtuíficant virtuíficar virtuíficat virtuíficable;

gloriaundós gloriós gloriejant gloriejar gloriejat gloriejable.

c) Altres vocables típicament lul·lians

64. Queden per registrar aquells mots que, sense pertànyer a l'extens grup dels termes indicadors dels principis correlatius, poden considerar-se com a típics del llenguatge lul·lià.

Primerament, n'hi ha molts que imiten la derivació dels dits principis, però referida a altres accions i tenint com a radicals els d'altres verbs. Ja n'he citats alguns en el § 61, i ara em limitaré a donar mostra d'uns quants més: *malefactibilitat*, *malificable*, *malificar*, *malificatiu*;⁶⁷ *movable*, *movablement*, *movatiu*;⁶⁸ *objectabilitat*, *objectable*, *objectació*, *objectativitat*;⁶⁹ *odorabilitat*, *odorable*, *odorativitat*;⁷⁰ *plantificabilitat*.⁷¹

66 Vegeu-ne l'explicació en *Art Amativa*, ed. Galmés, pàg. 63-65.

67 *Arbre de Sciència*, II, 168, 170.

68 *Contempl.*, cap. 46 i 151; *Fèlix*, pt. III, cap. 2.

69 *Arbre de Sciència*, II, 142, 158, 170, 324.

70 *Arbre de Sciència*, I, 122, 145.

71 *Arbre de Sciència*, I, 62.

Al costat d'aquests hem de posar nombrosos derivats en *-ejar* (§ 33), en *-ea* (§ 42) i en *-ment* (§ 45), que apareixen usats només per Ramon Llull⁷² i tenen l'aspecte de formacions seves, com ho són també els substantius *leonitat* 'naturalesa de lleó' i *puntalitat* 'condició de punt, essència del punt geomètric'.⁷³

65. En segon lloc trobam en l'opus lul·lià alguns llatínismes falsos: probablement és creació de Llull l'adjectiu *ordial* amb el sentit de 'originari',⁷⁴ extret del llatí PRIMORDIALE (encara que poèticament ja es troba usat en llatí clàssic ORDIA PRIMA, separat, en lloc del compost PRIMORDIA); *segunderioritat* i *tercioritat*⁷⁵ són formacions incorrectes fetes a imitació del correcte *prioritat*.

66. Existeix en el llenguatge de Llull un cert nombre de mots de formació popular que no es troben usats per cap altre escriptor medieval, i que, sense que puguem afirmar que són exclusius del Beat (afirmació sempre exposada a rectificacions), contribueixen indubtablement a donar personalitat i color propi als seus escrits. Tals són, per exemple, els mots *embarbesclat* 'perplex, esmaperdut', *fabregar* i *fabreguejar* 'forjar, treballar el ferro', *feica* 'art de medicina', *feicar* 'medicar', *imprémer* 'imprimir', *imprens* o *impremt* 'imprès', *individuenc* 'individual', *inveible* 'invisible', *ivacea* o *ivaciositat* 'celeritat', *laorós* 'capaç, actiu' (derivat de *laer* 'lleure'), *leponia* 'llepolia', *maestral* 'menestral', *maestriat* 'afaiçonat amb artifici', *malaurança* 'infelicitat', *malaurat* 'infeliç',

⁷² A propòsit de derivacions en *-ment*, vull aprofitar aquest treball per a demanar als usuaris del *Diccionari Català-Valencià-Balear* que considerin suprimit el breu article que en aquest diccionari he dedicat al mot *osament*, que hi figura amb l'atribució del significat de «gosament, gosadia» i amb la documentació d'un text lul·lià pres de l'edició Rosselló del *Fèlix*, tom II, pàg. 134. En aqueix text, la paraula *injurosament* apareix, per errada tipogràfica, escrita així: *injuri osament*, com si fossin dues paraules. Aquest *osament* fals, en un moment de distracció meva, va ésser interpretat com a substantiu derivat del verb arcaic *osar*, i així va formar-se l'article *osament* en el nostre *Diccionari*. Deman perdó de la gran distracció, incomprensible, que això suposa, i que constitueix un lapsus que he d'acceptar com una lliçó d'humilitat.

⁷³ *Arbre de Sciencia*, I, 77, 138; III, 462.

⁷⁴ *Llibre del Gentil*, pàg. 77 (ed. Rosselló); *Libre de Demostracions*, pàg. 69 (ed. Galmés); *Lògica d'Algazzali*, vers 631 (ed. Rubió en l'«Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», volum V).

⁷⁵ *Arbre de Sciencia*, III, 448, 449.

maldeïdor 'malparlador', *malvolentós* 'malèvol', *menysconèixer* 'esser desagrait', *nelatxós* o *neleytós* 'culpable', *noable* 'nociu', *nou* (NODUS) 'nus', *peegada* (PEDICATA) 'ensopegada', *proumtós* 'presumptuós'.

67. Finalment es poden mencionar com a matisadors de la prosa lul·liana algunes dotzenes de provençalismes. En el *Llibre del Gentil* apareixen: *ayçò* 'això', *ausir* 'oir', *douçament* 'dolçament', *douçor* 'dolçor', *pauc* 'poc', *plasant* 'plaent'. En el de *Contemplació*, *arma* 'ànima', *basme* 'bàlsam', *baut bauda* 'alegre', *bavastell* 'maniquí', *dousa* 'dolça', *enfrú* 'golafre', *esclau* 'petjada', *exauçar* 'exaltar', *fromir* 'completar', *gabar* 'lloar', *gaubar-se* 'vanagloriar-se', *lai* 'poemet de trobador', *lausor* 'lloança', *liam* 'lligam', *outramar* 'ultramar', *paubre* 'pobre. En el *Blanquerna* es troben els mots provençals *asalt* o *asaut* 'agradable', *galiador* 'enganyador', etc. En el *Fèlix* hi ha *asautar* 'agradar', *caser* 'caure', *cosiment* 'discreció o lliure arbitri', *eu* 'jo', *exausir* 'escoltar', *gasardonar* 'premiar', *lausengeria* 'adulació', *neira* 'puça', *noiriment* 'criança', *paubretat* 'pobresa', *pausar* 'posar'. En l'*Arbre de Sciència* es troben *asirable* 'odiable', *asirar* 'odiar', *confisar* 'confiar', *gaug* 'goig', *infisel* 'infeel', *juseu* 'jueu', *musar* 'perdre el temps', *trop* 'massa'.

CONCLUSIÓ

68. El volum de vocabulari que forma la base de la prosa lul·liana és aproximadament de 7.000 mots «diccionariables», és a dir, mots que tenen una personalitat estructural i semàntica (excloses, per tant, les variants fonètiques —com *vistígia* al costat de *vestígia*— i les flexionals —com *estava*, *estaria*, etc., al costat de la forma bàsica *estar*—). Aquella xifra pot semblar baixa en proporció a l'enorme nombre de pàgines catalanes de Lull; però cal tenir present que aquest autor abunda en repetició de temes, i per tant, d'elements lèxics: llibres extensos com l'*Arbre de Sciència*, l'*Arbre de Filosofia d'Amor*, el *Libre de Demostracions*, etc., tenen una bona part de pàgines similars en quant a l'assumpte, i llur vocabulari no pot sostreure's a una consemblança i reiteració ben naturals.

69. El lèxic de la prosa de Ramon Llull, segons un càlcul aproximat dels materials que han servit de base al present estudi, pot distribuir-se en aquests percentatges:

Mots populars hereditaris del català	52 %
Llatinismes	18 %
Mots derivats dins el català	20 %
Mots usats només per Ramon Llull	7 %
Provençalismes	1 %
Onomàstica (noms bíblics, geogràfics, etc.)	2 %

70. D'aquest càlcul i de les observacions fetes en el curs d'aquest treball, podem treure les següents conclusions caracteritzadores del llenguatge lul·lià en l'aspecte lexical:

1.ª El lèxic lul·lià té una base molt ampla d'element patrimonial català, és a dir, de la llengua que en el seu temps es parlava a Catalunya i a Mallorca i que encara s'hi parla. És, doncs, un autor bàsicament català i actual.

2.ª Els seus estudis de llatinitat (no clàssics ni complets, sinó fundats en el llatí de la Bíblia, dels Sants Pares i dels escolàstics, principalment Sant Bonaventura i el Mestre de les Sentències) li permeteren adoptar i adaptar al català una multitud de paraules llatines, que testifiquen la capacitat de la nostra llengua per a servir de vehicle a la filosofia i a qualsevol disciplina científica.

3.ª Els seus extensos coneixements de la llengua àrbiga i les fortes influències dels filòsofs i místics musulmans (tal vegada exagerades pels arabistes espanyols) no li feren contaminar el seu llenguatge de mots semítics nous; els arabismes que empra són pocs i segurament no estranys al parlar dels catalans coetanis seus.

4.ª La necessitat d'expressar conceptes filosòfics elevats i abstractos l'induí a multiplicar les formes derivades, sobretot per a indicar relacions d'agent, producte, acte, potència i circumstàncies de cada un dels principis correlatius i d'una multitud d'accions anàlogues d'aquells; d'aquí ve el seu ús i abús de derivacions forjades per ell mateix, però sempre amb elements llatins, poques vegades usats incorrectament.

5.ª Les « paraules estranyes » que Llull declara que emprà en algunes obres, són les dites derivacions (inusitades en el parlar corrent). Dels mots que apareixen usats únicament per Llull, és de creure que no en va inventar sinó molt pocs; i els restants eren simplement paraules poc usades, encara que pertanyents al patrimoni lingüístic català.

6.ª El lèxic lul·lià pot qualificar-se d'abundant, autèntic i expressiu, i digne complement de la sintaxi i altres elements de llenguatge que fan de Ramon Llull el plasmador i primer mestre de la prosa catalana.

FRANCESC DE B. MOLL